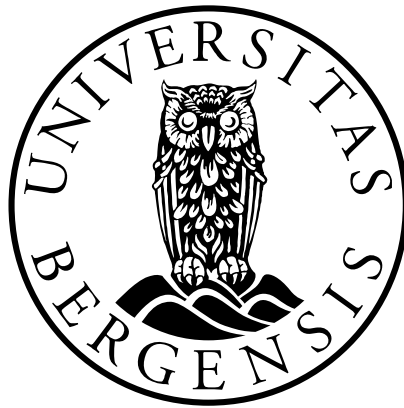

Hensyn til ro, orden og sikkerhet som begrunnelse for isolasjon i straffegjennomføring

*Menneskerettighetenes skranker for bruk av hel
eller delvis utelukkelse etter
straffegjennomføringsloven § 17 andre ledd*

Kandidatnummer: 38

Antall ord: 13092

JUS399 Masteroppgave
Det juridiske fakultet

UNIVERSITETET I BERGEN

12.12.2016

Innholdsfortegnelse

Innholdsfortegnelse	1
1 Innledning.....	3
1.1 Bakgrunn	3
1.2 Oppgavens formål og problemstillinger	4
1.3 Avgrensninger	5
1.4 Metode.....	6
1.5 Oppgavens disposisjon videre	7
2 Isolasjon: betydning og skadevirkninger.....	9
2.1 Hva er isolasjon?	9
2.2 Isolasjon i straffegjennomføringsloven	10
2.3 Skadevirkningene av isolasjon	11
3 Isolasjon etter straffegjennomføringsloven	12
3.1 Historikk	12
3.2 Dagens regelverk: utelukkelse av innsatte som unntaket	12
4 Utelukkelse etter strgf. § 17 andre ledd	14
4.1 Regelens innhold i korthet	14
4.2 Fengselsavdelinger der utelukkelse kan skje	14
5 Adgang til utelukkelse.....	18
5.1 Hovedregel om fellesskap etter strgf. § 17 første ledd.....	18
5.2 Adgang til utelukkelse etter andre ledd	18
6 Nærmere om vilkåret for utelukkelse	20
6.1 Hensyn til ro, orden og sikkerhet.....	20
6.2 Hensyn til innsatte selv eller andre innsatte	20
6.3 Forbud mot uforholdsmessig inngrep.....	21
7 Nærmere om skrankene for isolasjon.....	23
7.1 Straffegjennomføringens styrende hensyn	23
7.2 Menneskerettslige skranker: forbud mot tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling	24
8 Breiviks soningsforhold	27
8.1 Omstendighetene i saken	27
8.2 Domstolens vurdering.....	29

8.3	Diskusjon	30
9	Bør regelen endres?	33
10	Litteraturliste	37
10.1	Lover	37
10.2	Forskrifter, retningslinjer og rundskriv	37
10.3	Traktater	37
10.4	Forarbeider	37
10.5	Rettspraksis	38
10.5.1	Tingretten	38
10.5.2	Den europeiske menneskerettighetsdomstol	38
10.6	Andre internasjonale kilder	39
10.6.1	Fra Europarådets komité for forebygging av tortur (CPT)	39
10.6.2	Fra Europarådets ministerkomité	39
10.6.3	Fra FNs torturforebyggingskomité (CAT)	39
10.6.4	Fra FNs spesialrapportør om tortur	39
10.6.5	FNs standard minimumsregler for behandling av fanger	40
10.6.6	Fra andre	40
10.7	Juridisk teori	40
10.7.1	Bøker	40
10.7.2	Artikler	40
10.7.3	Rapporter	41
10.7.4	Masteroppgaver	41

1 Innledning

1.1 Bakgrunn

Denne oppgaven omhandler straffegjennomføring. Mer spesifikt er fokuset på reglene om utelukkelse – det vil si isolasjon - av innsatte i såkalte høysikkerhetsanstalter etter straffegjennomføringsloven § 17 annet ledd.

Utgangspunktet er at Norge er bundet av sine internasjonale forpliktelser, herunder Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, til å ivareta hensynet til innsatte som soner i norske fengsel og for øvrig fengsel underlagt norsk jurisdiksjon. Vår humane tankegang om straff, samt vårt fokus på rehabilitering av innsatte og tilbakeføring til samfunnet gjenspeiles i vår straffegjennomføring. I tilfeller hvor den innsatte har begått særlig alvorlige handlinger vil imidlertid hensynet til sikkerhet stå sterkt. I slike saker er også allmennheten opptatt av at de får en følelse av rettferdighet gjennom den tilmålte straff og straffegjennomføringen. I slike tilfeller blir tankene om human fengselspolitikk særlig utfordret. Dette er nok en del av grunnen til at Breiviksaken fikk så mye oppmerksomhet i media. Menneskerettighetene gjelder imidlertid likt for alle, uansett hvor grove handlinger den innsatte har begått.

I Breiviksaken, som aktualiserer denne oppgavens tema, var det tale om en innsatt som sonet på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå etter å ha begått terrorhandlinger i Oslo og på Utøya 22.juli 2011. Tingretten kom i denne saken frem til at isolasjonen av den innsatte var et brudd på Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) artikkel 3. Denne saken er interessant fordi den reiser spørsmålet om hvor grensen for tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling går i relasjon til isolering i straffegjennomføring (på avdeling med et særlig høyt sikkerhetsnivå). Saken belyser også den interesseavveining som må foretas mellom ulike styrende hensyn for straffegjennomføring, da særlig hensyn til sikkerhet og hensyn til den innsattes rettigheter og tilfredsstillende soningsforhold.

Breiviksaken fikk mye oppmerksomhet i media og er også av en ekstraordinær karakter. Utfallet i saken er imidlertid også prinsipielt viktig for klargjøring av rettstilstanden på dette området. Siden reglene om avdelinger med særlig høyt sikkerhetsnivå ble innført i 2002 er det rapportert om 11 stykker som har sonet ved en slik avdeling fram til 2015.¹ Selv om denne formen for isolasjon slik sett er relativt lite brukt, reiser den noen særlige prinsipielle og rettslige utfordringer rundt avveiningen mellom hensynet til sikkerhet og grunnleggende rettigheter og vern om den innsatte.

Generelt er det skrevet lite om straffegjennomføringsretten, og spesielt er det skrevet lite om utelukkelse fra fellesskap etter straffegjennomføringsloven § 17 annet ledd. Dette er problematisk da isolasjon er et såpass inngripende tvangsmiddel. Breiviksaken illustrerer tydelig at det er uklart hvordan denne bestemmelsen skal forstås og brukes. På bakgrunn av

¹ Se DOK. 18 (2015-2016) Årsmelding 2015, avgitt til Stortinget fra Nasjonal institusjon for menneskerettigheter (NI) s.17 og NI sin Temarapport (2012)

dette ønsker jeg med denne oppgaven å se nærmere på bestemmelsens innhold og begrunnelser. Breiviksaken er anket og skal opp i Lagmannsretten neste vår.² De problemstillingene som Breiviksaken reiser er derfor ikke endelig avgjort, og det er ikke gitt av resultatet fra tingretten vil stå seg. Derfor er det også interessant å drøfte sakens adekvate utfall i denne oppgaven.

Mer generelt motiveres oppgaven av at bruken av isolasjon i seg selv er problematisk. Norge har også blitt kritisert i flere år for sin bruk av isolasjon i politiarrest, varetektsfengsling og i straffegjennomføring. Både Den europeiske torturforebyggingskomiteen (CPT), FNs torturforebyggingskomité (CAT) og FNs menneskerettskomité (HRC) har uttrykt bekymring ved sine besøk til Norge.³ Som et resultat av dette er det blitt skrevet noe, men fokuset har da særlig vært på isolasjon i forbindelse med varetektsfengsling. Med tanke på at isolasjon er et av de mest inngripende tvangsmidler samfunnet benytter, er det viktig å få belyst de problemstillingene som kan oppstå i forbindelse med bruk av isolasjon i straffegjennomføring.

1.2 Oppgavens formål og problemstillinger

Oppgaven har som formål å klargjøre og diskutere adgangen til å utelukke innsatte som soner på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå sin rett til fellesskap etter straffegjennomføringslov (strgjfl.) § 17 andre ledd.⁴ Denne adgangen vil særlig drøftes i relasjon til de skranker som Grunnloven og De europeiske menneskerettighetskonvensjon (EMK) setter for bruk av isolasjon i fengsel, men også i relasjon til straffegjennomføringens styrende hensyn.

Oppgaven inneholder både rettsdogmatiske og rettspolitiske aspekt og problemstillinger. På et rettsdogmatisk plan er hovedproblemstillingen hvordan regelen i strgjfl. § 17 annet ledd skal forstås når det gjelder adgangen til å utelukke fra fellesskap. For å drøfte denne regelen må også regelen forstås i lys av relevante bestemmelser i Grunnloven og EMK, da særlig EMK artikkel 3. Den må også forstås i lyset av de grunnleggende hensyn som utpekes i strgjfl. §§ 2 og 3, da særlig hensyn til sikkerhet og tilfredsstillende forhold for de innsatte.

På et rettspolitisk plan er den sentrale problemstillingen om innholdet og praktiseringen av strgjfl. § 17 annet ledd er adekvat eller om det bør foretas endringer. I relasjon til denne problemstillingen vil oppgaven også se nærmere på begrunnelsene for isolasjon etter strgjfl. § 17 annet ledd. I tillegg vil oppgaven drøfte TOSLO-2015-107496-3, også kjent som Breiviksaken. Denne saken er særlig aktuell fordi det i denne saken ble konstatert krenkelse av EMK artikkel 3. Saken er også interessant fordi den er anket og det endelige utfallet er uvisst.

² <https://www.regjeringen.no/contentassets/b04577e44b194236b5953bac26fc4630/anken.pdf>

³ Se bla. European Committee for the Prevention of Torture (CPT) Visit Report, Visit 1999, CPT/Inf (2000) 15, CPT Visit Report, Visit 2005, CPT/Inf (2006) 14, CPT Visit Report, Visit 2011, CPT/Inf (2011) 33, NI sin Temarapport (2012) med videre henvisninger

⁴ Jf. LOV-2001-05-18-21 - Lov om gjennomføring av straff mv. (heretter straffegjennomføringslov) § 17 (2)

1.3 Avgrensninger

Opgavens tema om bruk av isolasjon etter straffegjennomføringslov § 17 kobler til mange ulike regelverk og reiser mange forskjellige problemstillinger. På grunn av oppgavens tidsmessige rammer og sidetallsbegrensning har det vært nødvendig med ulike avgrensninger og veivalg.

En slik avgrensning gjelder drøftelsen av de ulike vilkårene for isolasjon i strgfjl. § 17 andre ledd. Her vil det fokuseres spesielt på «hensynet til ro, orden og sikkerhet». Grunnen til denne avgrensning er at dette hensynet, etter min mening, er det mest problematiske av de vilkår som bestemmelsen angir, noe som også illustreres av Breiviksaken.

Når det gjelder vilkåret om isolasjon av «hensyn til innsatte selv eller andre innsatte tilsier det» finnes imidlertid en særlig problemstilling med psykisk syke. En del av sykdomsbildet kan nemlig være et ønsket behov for isolering, selv om dette ikke nødvendigvis er det beste for å sikre at den innsatte får bedre psykisk helse. Med hensyn til oppgavens omfang er det ikke gått på dypet i denne problemstilling, men kun drøftet den kort.

En annen avgrensning gjelder forskrift om straffegjennomføring kapittel 6 som oppstiller særlige regler om innsettelse og opphold i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå.⁵ Tidsubestemt utelukkelse fra fellesskapet i slike avdelinger kan også innføres etter straffegjennomføringsforskrift § 6-3.⁶ Det er valgt ikke å se nærmere på denne bestemmelsen da det ville blitt for omfattende. I tillegg reiser straffegjennomføringsforskriften mange av de samme problemstillingene som straffegjennomføringsloven § 17 andre ledd, slik at de blir belyst gjennom denne oppgaven.

Når det gjelder de menneskerettslige skrankene for isolasjon er det valgt ikke å inkludere EMK artikkel 8. Forhold som ikke er alvorlige nok til å påvise brudd på EMK artikkel 3, kan likevel være en krenkelse av retten til respekt for privatliv etter EMK artikkel 8.⁷ Det betyr at bruk av isolasjon i straffegjennomføring som ikke anses som umenneskelig eller nedverdiggende behandling likevel kan ha krenket den innsattes rett til respekt for privatliv.⁸ Av hensyn til oppgavens omfang er det valgt ikke å se nærmere på denne problemstillingen, men kun å ha fokus på artikkel 3.

Til sist kan nevnes avgrensninger som berører den rettspolitiske diskusjonen. Det er klart at økonomiske ressurser spiller en stor rolle ved straffegjennomføring og spiller en stor rolle for bruk og gjennomføring av isolasjon i norske fengsler. Dette er noe som har ligget i tankene under arbeidet med denne oppgaven, særlig den rettspolitiske delen, men av hensyn til oppgavens omfang valgt ikke å utdype.

⁵ FOR-2002-02-22-183 - Forskrift om straffegjennomføring (straffegjennomføringsforskrift)

⁶ Jf. forskrift om straffegjennomføring § 6-3

⁷ Jf. *Costello-Roberts v The United Kingdom* (application no.13134/87) avsnitt 36

⁸ Jf. TOSLO-2013-103468 (glattcellesaken) hvor det ble påvist krenkelse av EMK artikkel 8. Saken gjaldt varetektsfengsling, men noen av problemstillingene vil også gjøre seg gjeldene ved bruk av isolasjon i straffegjennomføring.

1.4 Metode

Oppgaven bygger på forskjellige «metodiske» avveininger. I hovedsak består oppgaven i en rettsdogmatisk avklaring av innholdet i gjeldende rett, gjennom såkalt alminnelig juridisk metode. Det betyr at relevante rettskilder vil bli gjennomgått, klargjøre innholdet i disse og med dette komme frem til regelens innhold gjennom prinsipper og fortolkning.

Betydningen av strgfjl. § 17 andre ledd må da diskuteres i relasjon til flere ulike rettskilder av ulik vekt. I straffegjennomføringsretten er det først og fremst straffegjennomføringslovensom er den viktigste rettskilden.⁹ Loven regulerer gjennomføring av fengslesstraff, strafferettslige særreaksjoner, forvaring, samfunnsstraff og varetekstsfengsling.¹⁰ Straffegjennomføringsloven legger også til grunn at forvaltningsloven i all hovedsak gjelder på området for straffegjennomføring.¹¹ I tillegg vil rettspraksis og lovforarbeider være supplerende kilder til utfyllende tolkning av gjeldende regler.¹² Det er lite rettspraksis på dette området, slik at relevante forarbeider, forskrifter og retningslinjer dermed blir ilagt større vekt.

Internasjonale konvensjoner og forpliktelser spiller også en stor rolle for tolkningen av straffegjennomføringsloven, herunder bruken av isolasjon. Det er særlig Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen (EMK) og De forente nasjoners internasjonale konvensjon om sivile og politiske rettigheter (SP) som er viktige her. Oppgaven har som forklart særlig fokus på EMK artikkel 3.

Utgangspunktet i norsk rett er her at intern rett har forrang foran folkerettslige regler. Imidlertid følger det av presumpsjonsprinsippet at norsk rett skal tolkes i overensstemmelse med folkeretten.¹³

Prinsipper for hvordan tolkningen av EMK skal foretas er kodifisert i Wienkonvensjonen.¹⁴ Bestemmelsene i EMK må derfor tolkes i tråd med Wienkonvensjonen for å avgjøre om konkrete forhold er i tråd med menneskerettighetene. Etter Wienkonvensjonen artikkel 31 skal traktater tolkes lojalt og i lys av konvensjonens formål.¹⁵

Menneskerettsloven slår fast at dersom bestemmelsene i nasjonal rett er i strid med Europarådets konvensjon om beskyttelse av menneskerettighetene eller FN-konvensjonen om sivile og politiske rettigheter (SP) går EMK og SP foran.¹⁶ Bestemmelsene har vært styrende ved utarbeiding av straffegjennomføringsloven.¹⁷

⁹ LOV-2001-05-18-21 –Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringslov)

¹⁰ Jf. straffegjennomføringslov § 1

¹¹ Jf. straffegjennomføringslov § 7

¹² Jf. Nils Nygaard: Rettsgrunnlag og standpunkt 2.utgave (2004) s. 195-201 og s 210-11

¹³ Jf. ot.prp.nr.93 (2008-2009) s.12

¹⁴ Jf. Golder v The United Kingdom (application no. 4451/70). Se mer om prinsipper for tolkning av EKM i Jørgen Aall: Rettsstat og menneskerettigheter 3.utgave 2011 (heretter: Aall 2011) s. 36 flg

¹⁵ Jf. Wienkonvensjonen om traktatretten, 23.05.1969

¹⁶ Jf. LOV-1999-05-21-30 - Lov om styrking av Menneskerettighetenes stilling i norsk rett §§ 2 og 3

¹⁷ Jf. Birgitte L. Storvik: Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr.21, 2.utgave 2011 (heretter: Storvik 2011) s. 23

Den europeiske menneskerettighetsdomstolen (EMD) har også jurisdiksjon over alle saker som omfatter spørsmål rundt tolkning og anvendelse av konvensjonen. Det betyr at rettspraksis fra EMD også vil være avgjørende for tolkning av straffegjennomføringsloven. EMD foretar en litt annen verdiavveining enn norske domstoler, noe som får følger for tolkningen av EMK. Hensynet til forutberegnelighet for borgerne herunder krav til lovens tilgjengelighet og presisjon står sterkere enn i norsk rett og gis avgjørende vekt.¹⁸

Det vil i tillegg ses hen til retningslinjer og rapporter fra Europarådets torturforebyggingskomité (CPT) og De europeiske fengselsreglene.¹⁹ Disse er eksempel på såkalt «soft law». Retningslinjene, rapportene og reglene er ikke rettslig bindende, men er viktige fordi EMD ofte støtter seg til disse i sin tolkning av EMK.²⁰

I tillegg er FNs standard minimumsregler for behandling av fanger som ble revidert i 2015, også kjent som Mandela-reglene, av betydning siden de gjenspeiler den internasjonale utviklingen på straffegjennomføringsrettens område.²¹ Istanbulerklæringen kan også nevnes.²² Den er utformet av internasjonale eksperter innen ulike fagområder som har sett nærmere på bruken av isolasjon og dens skadevirkninger og deretter utformet denne erklæringen som blant annet er underskrevet av FNs tortur ekspert Manfred Nowak. Denne erklæringen er ment som en oppfordring til statene om å revidere sin praksis for bruk av isolasjon.

I den rettspolitiske delen vil det i større grad diskuteres de lege ferenda, og komme med egne betraktninger om hvordan loven burde være på dette området. EMK og konstitusjonell rett vil være det rettslige utgangspunktet og også styrende for innholdet i mine argumenter.

1.5 Oppgavens disposisjon videre

For å svare på problemstillingen vil det først bli forsøkt å definere begrepet «isolasjon» og si litt om hvilke skadevirkninger isolasjon kan gi. Deretter, i oppgavens kapittel 3, vil det bli sett nærmere på isolasjon etter straffegjennomføringsloven. Det vil kort redgjøres for bruken av isolasjon i en historisk kontekst før dagens regelverk blir belyst. I kapittel 4 vil strgfjfl. § 17 kort presenteres, samt de avdelinger hvor bestemmelsen kan anvendes, herunder avdeling for særlig høyt sikkerhetsnivå. Deretter vil hovedregelen om fellesskap og adgangen til utelukkelse etter strgfjfl. § 17 andre ledd bli forklart nærmere i oppgavens kapittel 5. I kapittel 6 utdypes vilkåret for utelukkelse av hensyn til ro, orden og sikkerhet og hensynet til den innsatte selv eller andre innsatte. I tillegg vil forbudet mot uforholdsmessig inngrep etter strgfjfl. § 17 andre ledd forklares nærmere. Forbudet mot uforholdsmessig inngrep sikter til mer overordnede skranker for isolasjon og det vil derfor i oppgavens kapittel 7 ses nærmere på straffegjennomføringens styrende hensyn og den europeiske

¹⁸ Mer om dette i Aall 2011 på s. 120 flg

¹⁹ De europeiske fengselsreglene, vedtatt 11.01.2006

²⁰ Se for eksempel Ramirez Sanchez v France (application no. 59450/00) avsnitt 139, hvor EMD slutter seg til De europeiske fengselsreglene

²¹ Mandela-reglene, vedtatt av FNs generalforsamling 17. desember 2015

²² The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement (2007)

menneskerettighetskonvensjonen, da særlig EMK artikkel 3. I kapittel 8 blir Breiviksaken presentert. Fokus vil være på omstendighetene i dommen, samt tingrettens vurdering og konklusjon. Her vil det også komme noen tanker rundt utfallet i dommen og anken som staten v/Justis- og beredskapsdepartementet har skrevet. Avslutningsvis, i kapittel 9, vil mine rettspolitiske betraktninger rundt strgfjl. § 17 andre ledd bli presentert.

2 Isolasjon: betydning og skadevirkninger

2.1 Hva er isolasjon?

En språklig definisjon av ordet isolasjon vil være å utelukke eller avsondre. Med isolasjon av mennesker siktes det da til mennesker som blir holdt adskilt fra andre, og med minimalt eller tilnærmet ingen menneskelig sosial kontakt.

Det finnes verken i juridisk teori eller i en menneskerettslig sammenheng en entydig definisjon av isolasjon eller «solitary confinement». De menneskerettslige bestemmelsene retter seg også mer mot overordnede former for inngrep slik som forbudet mot umenneskelig og nedverdiggende behandling.²³ Disse bestemmelsene er ment til å favne bredt og bruk av isolasjon er bare en form for inngrep som omfattes av disse begrepene, eventuelt at bruken av isolasjon inngår som et moment i vurderingen av om det foreligger nedverdiggende eller umenneskelig behandling.²⁴

Istanbulerklæringen definerer isolasjon som

«The physical isolation of individuals who are confined to their cells for twenty-two to twenty-four hours a day. In many jurisdictions prisoners are allowed out of their cells for one hour of solitary exercise. Meaningful contact with other people is typically reduced to a minimum. The reduction in stimuli is not only quantitative but also qualitative. The available stimuli and the occasional social contacts are seldom freely chosen, are generally monotonous, and are often not empathetic.»²⁵

Denne definisjonen er senere blitt benyttet av både FN, Den europeiske menneskerettighetsdomstolen og i norsk rettspraksis.²⁶

«Solitary confinement», eller isolasjon, benyttes altså om situasjoner der den innsatte tilbringer 22-24 timer i døgnet alene på cellen uten meningsfull menneskelig kontakt²⁷ med andre innsatte, og med 1-2 timers lufting eller sporadisk fellesskap.²⁸

²³ Jf. EMK artikkel 3

²⁴ Aall 2011 s. 168

²⁵ Jf. The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement (2007) s.1

²⁶ Se bla. FNs spesialrapportør, Interim report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on Torture and other cruel, inhumane or degrading treatment and punishment (2008) s. 18, EMDs dom Babar Ahmad and others v The United Kingdom (application no. 67354/09) avsnitt 120 og 121, og TOSLO-2015-107496-3 s. 9 flg.

²⁷ Hva som ligger i «meaningful contact» eller «meningsfull menneskelig kontakt» blir en skjønsmessig vurdering. FN definerer meningsfull menneskelig kontakt blant annet ut fra hvor stor grad den innsatte selv kan velge sosial kontakt og om kontakten er monoton eller har et empatisk preg. Se mer om dette i The Istanbul Statement on the Use and Effects of Solitary Confinement (2007) s.1

²⁸ Se bla. FNs spesialrapportør, Interim report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on Torture and other cruel, inhumane or degrading treatment and punishment (2008) s.18. Mandela-reglene, regel 44, og Sivilombudsmannen (SOMB) sin besøksrapport fra Telemark fengsel, Skien avdeling (2015)

Menneskerettighetene har ikke oppstilt et absolutt krav om at den innsatte må være alene på cellen i 22-24 timer for at det skal regnes som isolasjon. Det kan dreie seg om færre timer enn dette, men dette er ikke definert ytterligere ettersom EMD har slått fast at det vil være en skjønsmessig vurdering.²⁹

2.2 Isolasjon i straffegjennomføringsloven

Når uttrykket «isolasjon» brukes i en straffegjennomføringskontekst tas det generelt sikte på utelukkelse eller avskjerming av den innsatte fra kontakt og fellesskap med andre mennesker, særlig da andre innsatte. Selve uttrykket «isolasjon» brukes ikke i straffegjennomføringsloven – og defineres heller ikke i forarbeidene. I stedet legger forarbeidene til straffegjennomføringsloven det til grunn at «utelukkelse av fellesskapet» i realiteten er det samme som isolasjon.³⁰

Isolasjon, slik Istanbulerklæringen definerer det, vil innebære redusert tilgang på meningsfull menneskelig kontakt, i større eller mindre grad. Mandela-reglene skiller mellom full og delvis isolasjon og indikerer også at isolasjon kan ilegges i større og mindre grad.³¹ Isolasjon blir dermed et relativt begrep. Dette gjenspeiles i strgfjl. § 17 andre ledd som skiller mellom «hel eller delvis utelukkelse» fra fellesskap. Hel eller delvis utelukkelse må følgelig forstås som isolasjon i større eller mindre grad.

Hva som ligger i ordlyden «hel eller delvis utelukkelse» fra fellesskapet er ikke definert i verken lovtekst, retningslinjer eller forarbeider.³² Ordlyden «hel eller delvis utelukkelse» gir lite i seg selv da innelåsning på celle, spesielt om natten, er vanlig i fengsel med høy sikkerhet. En viss form for utelukkelse eller isolasjon vil derfor foreligge bare ved å være innsatt i et fengsel med høy sikkerhet. «Hel eller delvis utelukkelse» fra fellesskap må altså være noe mer enn dette.

Kriminalomsorgen definerer «hel utelukkelse» som tilfeller hvor den innsatte har ingen kontakt med andre innsatte.³³ «Delvis utelukkelse» er definert som tilfeller hvor den innsatte har adgang til noe form for fellesskap med andre innsatte, men mindre enn to timer i døgnet.³⁴ Både hel og delvis utelukkelse er former for isolasjon.³⁵

Isolasjon vil i denne oppgaven bli benyttet om tilfeller hvor den innsatte er innsatte er isolert 22-24 timer i døgnet uten kontakt med andre innsatte, med 1-2 timers lufting eller sporadisk fellesskap. Når det i oppgaven nevnes «hel eller delvis utelukkelse» fra fellesskap vil det

²⁹ Jf. for eksempel Ramirez Sanchez v Frankrike (application no. 59450/00)

³⁰ Jf. NOU 2008: 15 s.162

³¹ Mandela-reglene, regel 44

³² Forarbeider, juridisk teori og lovtekst synes å legge ulike forståelser av begrepet til grunn. Dette taler for at det er et relativt begrep med rom for ulike tolkninger

³³ Se Marit Lomundal Sæther: «Isolert fra rettsikkerhet? Forvaltningens kontroll og overprøving av fengselsbesluttede isolasjonsvedtak» (2014) vedlegg 1

³⁴ Se Marit Lomundal Sæther: «Isolert fra rettsikkerhet? Forvaltningens kontroll og overprøving av fengselsbesluttede isolasjonsvedtak» (2014) vedlegg 1

³⁵ Se kapittel 5 og 6 i oppgaven for videre presisering av innholdet i strgfjl. § 17 (2)

forstås som isolasjon hvor den innsatte har ingen eller mindre enn 2 timer med fellesskap med andre innsatte i løpet av et døgn.

Når man diskuterer bruk av isolasjon skilles det mellom isolasjon som er i tråd med regelverket (EMK) og den typen isolasjon som ikke er det. Å være isolert i fengsel i 22-24 timer i døgnet alene på cellen uten meningsfull menneskelig kontakt og 1-2 timers lufting er ikke i seg selv et brudd på EMK.³⁶ I vurderingen av om det foreligger brudd på menneskerettighetene har EMD slått fast at det vil være en skjønsmessig vurdering hvor en rekke ulike momenter spiller inn.³⁷ Hvilke momenter som spiller inn i denne vurderingen vil belyses nærmere i oppgavens kapittel 7.

2.3 Skadevirkningene av isolasjon

Det har vært forsket mye på isolasjon og stort sett all forskning konkluderer med at isolasjon innebærer risiko for helseskader.³⁸ Symptomer man kan utvikle under isolasjon er blant annet angst, depresjon, sinne, hallusinasjoner, psykose, apati, søvnløshet, fobi, hukommelsestap og konsentrasjonsproblemer.³⁹ Selv om isolasjonen er midlertidig, kan følgeskadene utvikle seg til å bli kroniske. Videre vil de som er blitt utsatt for isolasjon over en lengere periode kunne oppleve endringer i personlighet. De kan bli tilbaketrukkne, samt lettere sint og redd når de blir satt i en sosial kontekst.⁴⁰ Risikoen for permanente skader øker ved langvarig isolasjon. Den uvisshet de innsatte utsettes for ved at isolasjonens varighet ikke er tidsavgrenset, bidrar trolig til å øke denne risikoen og til å forsterke skadevirkningene av isolasjonen. Det er på bakgrunn av denne forskningen at både FN og EMD har slått fast at isolasjon kun skal brukes «når det er nødvendig og bruken må holdes til et minimum».⁴¹

Skadevirkningene av isolasjon er vanskelig å forutse ettersom virkningene utarter seg så individuelt.⁴² Isolasjon er derfor et inngrep som bør brukes med varsomhet. Ettersom virkningene av isolasjon på dem det gjelder kan bli svært alvorlige og strekke seg over lengere tid enn selve isolasjonens varighet, finnes det derfor problemstillinger knyttet til praksis av utelukkelse fra fellesskap i straffegjennomføring, som vil bli drøftet senere i oppgavens kapittel 9. Men før det vil det redgjøres for bruk av isolasjon etter straffegjennomføringsloven.

³⁶ Jf. Ramirez Sanchez v France (application no. 59450/00) avsnitt 138

³⁷ Jf. Saadi v Italy (application no. 37201/06) avsnitt 134-136

³⁸ Se Smith, Horn, Nilsen, Rua: "Isolasjon i skandinaviske fengsler" Tidsskriftet Kritisk Juss 2013 (39) nr.3-4 s. 170-191 på s. 173 flg med videre henvisninger

³⁹ Se bla NIs Temarapport (2012), Smith, Horn, Nilsen og Rua: "Isolasjon i skandinaviske fengsler" (2013), Smith: "The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A brief History and Review of the Litterature" Crime and Justice vol.34 nr.1 (2006) s. 441-528, FN's spesialrapportør, Interim report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on Torture and other cruel, inhumane or degrading treatment and punishment (2011) s. 26-27

⁴⁰ FN's Spesialrapportør, Interim report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on Torture and other cruel, inhumane or degrading treatment and punishment (2011) s. 17-18

⁴¹ Det er et grunnleggende menneskerettslig utgangspunkt at isolasjon aldri skal brukes mer enn strengt nødvendig. Se videre CPT standards s. 30 og De europeiske fengselsreglene, vedtatt 11.01.2006

⁴² Se bla NIs Temarapport (2012) s. 68 med videre henvisninger for mer informasjon om skadevirkningene ved bruk av isolasjon

3 Isolasjon etter straffegjennomføringsloven

3.1 Historikk

Isolasjon er i dag et unntak, men man skal ikke så veldig langt tilbake i tid før man ser at isolasjon var hovedregelen. Fram til den annen verdenskrig isolerte man i stor grad fangene gjennom eneromsbehandling. Det skjedde et skifte i praksis med fengselsloven av 1958⁴³ hvor det ble fokusert på at innsatte skulle få omgås hverandre mest mulig i fellesskap på dagtid, og gis meningsfylt sysselsetting i form av arbeid eller skole.⁴⁴ Med fengselsloven gikk man over fra et isolasjonsprinsipp til et fellesskapsprinsipp.⁴⁵ Reglene i straffegjennomføringsloven av 2001 er hovedsakelig en videreføring av praksis etter fengselsloven. Noen endringer ble det imidlertid. Straffegjennomføringsloven innførte et nytt system for gjennomføring av straff og omorganiserte kriminalomsorgen. Det ble blant annet opprettet et regionalt nivå.⁴⁶ I tillegg innebærer den nye straffegjennomføringsloven samlet sett en betydelig innstramming for reglene som gjelder gjennomføring av fengselsstraff.⁴⁷ Isolasjon som straff eller disiplinærreaksjon er nå forbudt etter norsk rett, og er i dag et unntak som bare kan begrunnes ut fra enkelte hensyn, slik som for eksempel ro, orden og sikkerhet. I avsnittet under vil det ses nærmere på hvilke situasjoner straffegjennomføringsloven åpner opp for bruk av isolasjon.

3.2 Dagens regelverk: utelukkelse av innsatte som unntaket

Justis- og beredskapsdepartementet har i forarbeidene uttrykt at de ønsker å begrense bruken av isolasjon til de tilfellene hvor det er absolutt nødvendig, det vil si som forebyggende tiltak og som tvangsmiddel.⁴⁸ Straffegjennomføringsloven åpner for bruk av isolasjon i noen tilfeller dersom det kan begrunnes av ulike hensyn.

Isolasjon kan besluttes på særlig avdeling etter strgfjl. § 17 andre ledd av hensyn til ro, orden og sikkerhet, den innsatte selv eller andre innsatte. Regelen vil bli forklart nærmere i kapittel 5 og 6. I tillegg gir straffegjennomføringsloven adgang til å vedta isolasjon i inntil tjue dager som umiddelbar reaksjon på disiplinærbrudd etter strgfjl. § 40 andre ledd bokstav d) dersom innsatte forsettlig eller uaktsomt har brutt reglene for ro, orden og disiplin eller forutsetninger og vilkår som er gitt i loven. Isolasjon som tvangsmiddel kan også vedtas etter strgfjl. § 38 for

⁴³ LOV-1958-12-12-7 – Lov om fengselsvesenet (fengselsloven) - opphevet

⁴⁴ Jf. ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 69-70

⁴⁵ Se mer om dette i St.meld. nr. 27 (1997-1998)

⁴⁶ Jf. ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 2

⁴⁷ Jf. ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 7

⁴⁸ Jf. ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 14-16

å avverge alvorlig angrep eller skade på person, hindre iverksettelse av alvorlige trusler eller betydelig skade på eiendom, hindre rømning eller avverge ulovlig inntrenging i fengsel. Ved mistanke om ulovlige rusmidler i kroppen kan den innsatte isoleres etter strgf. § 29 andre ledd. I tillegg kan isolasjon besluttes som et forebyggende tiltak etter strgf. § 37 dersom det er nødvendig for å hindre at den innsatte påvirker miljøet i fengselet på en særlig negativ måte, hindre den innsatte i å skade seg selv eller øve vold eller fremme trusler mot andre, hindre betydelig materiell skade, hindre straffbare handlinger eller for å opprettholde ro, orden og sikkerhet.

Selv om Justis- og beredskapsdepartementet ønsker å begrense bruken av isolasjon har departementet likevel foreslått en utvidet adgang til å bruke isolasjon overfor innsatte som gjennomfører straff i lukket avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå etter strgf. § 17 andre ledd. Dette fordi innsatte på slike avdelinger på grunn av typen kriminalitet de har begått anses farlige eller på annen måte utgjør en særlig sikkerhetsrisiko.⁴⁹

⁴⁹ Jf. ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 14-16

4 Utelukkelse etter strgf. § 17 andre ledd

4.1 Regelens innhold i korthet

Straffegjennomføringsloven § 17 lyder som følgende:

Så langt det er praktisk mulig skal innsatte ha adgang til fellesskap under arbeid, opplæring, program eller andre tiltak, og i fritiden. Kriminalomsorgen kan beslutte hel eller delvis utelukkelse fra fellesskapet etter bestemmelsene i § 29 annet ledd og §§ 37, 38, 39 og 40 annet ledd bokstav d. Innsatte skal være i enerom om natten hvis ikke helsemessige forhold eller plassmangel er til hinder for det.

Fellesskapet for innsatte som gjennomfører straff i avdeling som nevnt i § 10 annet ledd, kan helt eller delvis begrenses av hensyn til ro, orden og sikkerhet, eller dersom hensynet til innsatte selv eller andre innsatte tilsier det, og det ikke fremstår som et uforholdsmessig inngrep.

Bestemmelsen er bygget opp slik at hovedregelen om fellesskap er definert i første ledd. Deretter åpner andre ledd opp for at det kan gjøres unntak fra denne hovedregelen. Unntak fra denne hovedregelen må ha hjemmel i lov. «Hel eller delvis utelukkelse» kan etter strgf. § 17 andre ledd kan bare begrunnes ut fra hensyn til ro, orden og sikkerhet, den innsatte selv eller andre innsatte, så lenge det ikke fremstår uforholdsmessig.⁵⁰

Hel eller delvis utelukkelse etter § 17 andre ledd kan gjennomføres på avdelinger som er nevnt i § 10 andre ledd.⁵¹ Disse avdelingene, som behandles nærmere nedenfor, er ressursavdeling for personer med særlige behov, herunder innsatte som er idømt en strafferettslig særreaksjon, forvaringsavdeling og avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå.⁵² I hovedsak er det straffegjennomføringsloven § 37 som brukes ved hel eller delvis utelukkelse fra fellesskap. Men på ressursavdelingen og på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå er praksis at også § 17 andre ledd brukes.⁵³

Før oppgaven går videre inn på begrunnelsen for isolasjon etter straffegjennomføringsloven § 17 andre ledd er det naturlig at det ses litt nærmere på hvilke avdelinger bestemmelsen kan anvendes og hvordan disse fungerer. Fokus vil være særlig på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå ettersom Brevik soner ved en slik avdeling.

4.2 Fengselsavdelinger der utelukkelse kan skje

⁵⁰ Jf. straffegjennomføringslov § § 17 (2)

⁵¹ Jf. straffegjennomføringsloven § 17 (2)

⁵² Jf. straffegjennomføringslov § 10 (2)

⁵³ Jf. epost fra Freddy Hansen, Inspektør/teamleder for ressursteamet ved Ila fengsel og forvaringsanstalt, 04.10.2016.

Utelukkelse kan for det første komme til anvendelse i fengsel med høyt sikkerhetsnivå, også omtalt som lukket fengsel.⁵⁴ Etter strgf. § 17 andre ledd kan utelukkelse skje i ressursavdeling, på forvaringsavdeling og avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå (SHS).⁵⁵

På ressursavdelingene er det flere ansatte per innsatt, større arealer og bredere tverrfaglig kompetanse. Formålet med ressursavdelingene er å ivareta de innsattes særlige behov og bedre oppfølgingen av dem.⁵⁶ Personer som kan være aktuelle for overføring til en slik avdeling er forvaringsdømte, personer med psykiske problemer, umoden ungdom dømt for alvorlig voldskriminalitet og personer med personlighetsforstyrrelser som blant annet gir uttrykk i aggresjon og isolasjon.⁵⁷

Forvaring er en tidsbestemt frihetsstraff som bare kan idømmes særlig farlige forbrytere.⁵⁸ Forvaring kan bare idømmes i tilfeller hvor tidsbestemt fengselsstraff ikke er tilstrekkelig til å verne andres liv, helse eller frihet. I tillegg må forbrytelsen ha krenket eller utsatt andres liv, helse eller frihet for en konkret fare, og det må også antas å være en nærliggende fare for gjentakelse.⁵⁹ Forvaringsdømte skal i utgangspunktet settes inn i avdeling som er tilrettelagt for personer med særlige behov.⁶⁰ I tillegg skal forvaringsdømte som hovedregel ikke være sammen med innsatte som ikke er idømt forvaring.⁶¹ Som en følge av dette opererer man med egne forvaringsavdelinger.

Når sikkerhetsmessige grunner gjør det påkrevet, kan den dømte settes inn i eller overføres til avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå (SHS).⁶² Vilkår for slik innsettelse fremgår av straffegjennomføringsforskriften § 6-2.⁶³ Innsettelse på avdeling med SHS vil være aktuelt i tilfeller der det antas at den innsatte medfører særlig rømningssfare, fare for anslag utenfra for å bistå til rømning, fare for gisseltaking eller fare for ny, særlig alvorlig kriminalitet. Når andre sikkerhetsmessige tiltak har vist seg som eller fremstår som åpenbart utilstrekkelige, kan også innsatte som har gjort seg skyldig i gjentatt vold eller særlig truende adferd omfattes.⁶⁴ Andre momenter som det legges vekt på i vurderingen om innsettelse på SHS er om den forvaringsdømte har tilhørighet til organiserte kriminelle miljøer, terrorister, politisk ekstreme grupper eller religiøse ekstreme grupper, typen lovbrudd, og tidligere atferd i fengselet.⁶⁵

Innsettelse i avdeling med SHS kan bare besluttes for inntil seks måneder av gangen. Oppholdet kan fortsette uten avbrudd dersom regionalt nivå etter en fornyet vurdering

⁵⁴ Jf. straffegjennomføringslov §§ 37, 40 (2) bokstav d), 29 og 17 (2)

⁵⁵ Jf. straffegjennomføringslov § 17 (2)

⁵⁶ Jf. Storevik (2011) s. 108-109

⁵⁷ Jf. ot.prp. nr.5 (2000-2001) s. 52

⁵⁸ Se nærmere Birgitte L Stovik: Forvaringsstraff, 1.utgave 2013 (heretter: Storevik 2013)

⁵⁹ Jf. straffegjennomføringslov § 40

⁶⁰ Jf. straffegjennomføringslov §§ 11 (3) og 10 (2)

⁶¹ Jf. straffegjennomføringslov § 11 (3) og FOR-2004-03-05-481 -Forskrift om gjennomføring av særreaksjonen forvaring § 6

⁶² Jf. straffegjennomføringsloven § 11

⁶³ Forskrift om straffegjennomføring § 6-2

⁶⁴ Forskrift om straffegjennomføring § 6-2 (2)

⁶⁵ KSF-2002-9001 -Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven, punkt 6.3

bestemmer dette i et nytt vedtak.⁶⁶ Det er ingen øvre grense for hvor lenge en innsatt kan være plassert på en slik avdeling, så lenge det anses sikkerhetsmessig nødvendig.

Innsatte i avdeling med SHS skal ikke ha fellesskap med innsatte fra andre avdelinger og lokalt nivå avgjør om flere innsatte på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå skal ha fellesskap med hverandre.⁶⁷ Utelukkelse fra fellesskap i slik avdeling er ikke begrenset i tid, forutsatt at utelukkelsen ikke anses uforholdsmessig.⁶⁸ På avdeling for særlig høyt sikkerhetsnivå er altså fellesskap unntaket, i motsetning til de andre typene fengselsavdelinger.

På avdeling med SHS er det bare fast ansatte som arbeider. I tillegg er kontrolltiltakene overfor innsatte mer omfattende. De innsatte skal alltid kontrolleres nøye ved ankomst, samt før og etter utgang, og undersøkelser av rom og gjenstander blir foretatt hyppigere enn hva som gjelder på andre avdelinger.⁶⁹ Alle som skal inn eller ut av avdelingen, postsendinger og telefonsamtaler blir nøye kontrollert.⁷⁰ Ved besøk sitter ofte den innsatte bak en glassvegg, og samtalen blir enten videoovervåket eller det er en fengselsbetjent tilstede. Lokalt nivå kan gi lettelser i disse kontrolltiltakene etter forhåndssamtykke fra regionalt nivå.⁷¹

På alle de avdelingene hvor straffegjennomføringsloven § 17 kan anvendes er det innsatte som på en eller annen måte truer sikkerheten gjennom handlinger som er begått eller adferd og holdninger.

Straffegjennomføringsloven kom, som nevnt tidligere, som et resultat av behovet for en bedre og mer tilpasset lovgiving på dette feltet, og fengselsavdelinger med særlig høyt sikkerhetsnivå ble opprettet på bakgrunn av de sikkerhetsutfordringene som det stadig hardere kriminelle miljøet representerer.⁷²

Begrunnelsen for at innsatte på høyrisikoavdelinger skal utelukkes fra fellesskap eller ha en begrenset tilgang til fellesskap med medinnsatte er at det kan utgjøre en sikkerhetsmessig risiko.⁷³ Begrensning i fellesskapet kan derfor være nødvendig for å etablere et best mulig miljø på avdelingen. Ved alvorlig kriminalitet kan det være aktuelt å plassere straffedømte i fengsel med høyt sikkerhetsnivå, selv om det isolert sett skulle tilsi plassering i anstalt med lavere sikkerhetsnivå.⁷⁴

Utelukkelse fra fellesskap i de nevnte avdelingene over kan gjøres av hensyn til ro, orden og sikkerhet.⁷⁵ Men adgangen til fellesskap kan også begrenses i disse avdelingene av hensyn til

⁶⁶ Jf. straffegjennomføringslov § 15 (1) og forskrift om straffegjennomføring § 6-1 (2)

⁶⁷ Jf. forskrift om straffegjennomføring § 6-3

⁶⁸ Forskrift om straffegjennomføring § 6-1

⁶⁹ Jf. forskrift om straffegjennomføring § 6-9 og Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven, punkt 6.11

⁷⁰ Jf. forskrift om straffegjennomføring §§ 6-9, 6-11 og 6-12

⁷¹ Jf. forskrift om straffegjennomføring § 6-10

⁷² Ot.prp.nr.5 (200-2001) s. 8-9

⁷³ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 156-157

⁷⁴ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 69

⁷⁵ Jf. straffegjennomføringslov § 17 (2)

den innsatte selv eller andre innsatte.⁷⁶ I kapitlene nedenfor vil det ses nærmere på hensynene som kan begrunne utelukkelse etter strgf. § 17 andre ledd.

⁷⁶ Jf. straffegjennomføringslov § 17 (2)

5 Adgang til utelukkelse

5.1 Hovedregel om fellesskap etter strgjfl. § 17 første ledd

Det følger av strgjfl. § 17 første ledd at så langt det er praktisk mulig skal innsatte ha adgang til fellesskap under arbeid, opplæring, program eller andre tiltak, og i fritiden.⁷⁷

Hovedregelen er altså at alle innsatte skal ha adgang til fellesskap med medfanger så langt det er praktisk mulig gjennom ulike tiltak og på fritiden. Unntak fra denne hovedregelen må ha hjemmel i lov. Etter retningslinjene til straffegjennomføringsloven bør innsatte også gis mulighet til å innta måltider i fellesskap der egnet rom finnes, hvis ikke hensynet til ro, orden og sikkerhet i fengselet taler mot det.⁷⁸ Videre skal det på forhånd være fastsatt når samværet mellom de innsatte kan ta til og når det skal være avsluttet.⁷⁹ Det slås fast i forarbeidene at utgangspunktet er at også høyrisiko innsatte bør gis adgang til fellesskap, men at hel utelukkelse likevel kan bli en realitet hvis det ikke er flere innsatte på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå.⁸⁰

Regelen om fellesskap i strgjfl. § 17 andre ledd baserer seg i stor grad på normalitetsprinsippet, som er sentralt ved gjennomføring av fengselsstraff. Prinsippet er presisert i flere folkerettslige erklæringer og av EMD. Beslutninger og vurderinger som tas i forbindelse med gjennomføring av straff er påvirket av grunnprinsipper for straffegjennomføringsretten.⁸¹ Disse grunnprinsippene vil bli nærmere forklart i oppgavens kapittel 7.1

5.2 Adgang til utelukkelse etter andre ledd

Strgjfl. § 17 andre ledd en generell hjemmel for hel eller delvis utelukkelse fra fellesskapet. Etter § 17 andre ledd kan retten til fellesskap helt eller delvis begrenses for personer som sitter på høysikkerhetsavdeling, forvaring, i ressursavdeling eller i avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå dersom hensyn til ro orden og sikkerhet tilsier det, eller av hensyn til den innsatte selv eller andre innsatte.⁸² Helt eller delvis utelukkelse fra fellesskap kan ikke

⁷⁷ Jf. straffegjennomføringslov § 17 (1)

⁷⁸ Jf. KSF-2002-9001 -Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven, punkt 3.15

⁷⁹ Se retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv (straffegjennomføringsloven) og til forskrift til loven, punkt 3.15

⁸⁰ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 156-157

⁸¹ Jf. straffegjennomføringslov §§ 2 og 3

⁸² Jf. straffegjennomføringslov § 17 (2) sammenholdt med straffegjennomføringslov § 10

benyttes dersom det fremstår som et uforholdsmessig inngrep.⁸³ Ettersom utelukkelsen skal være forholdsmessig skal delvis utelukkelse vurderes før hel utelukkelse.⁸⁴

Det er presisert i forarbeidene at i tilfeller hvor den innsatte er helt utelukket fra fellesskap ved innsettelsen, men senere prøves i fellesskap etter en tid, vil § 37 om forebyggende tiltak ikke få anvendelse dersom det viser seg at fortsatt fellesskap er uheldig ut fra kriteriene i § 37 første ledd. I disse tilfellene vil § 17 andre ledd gi hjemmel for igjen å utelukke innsatte fra fellesskapet.⁸⁵ Utelukkelse etter § 17 andre ledd har ingen tidsbegrensning, slik som straffegjennomføringslov § 37 har.⁸⁶ Etter § 17 andre ledd er det en løpende vurdering som skal gjøres kontinuerlig. Begrensningen ligger i forholdsmessighetsvurderingen, nemlig at isolasjonen ikke skal fremstå som et uforholdsmessig inngrep. Det må derfor kontinuerlig foretas en avveining av om sikkerhetsmessige forhold gjør fortsatt utelukkelse «forholdsmessig» i tilfeller hvor innsatte er eller blir påført helsemessige påkjenninger, eller skader ved fortsatt utelukkelse. Det må her dreie seg om helsemessige påkjenninger, eller skader av en viss grad. Begrensninger i fellesskapet må kompenseres med utvidet kontakt med tilsatte og tilfredsstillende arbeids-, opplærings- og andre aktivitetstilbud og fritidssysler.⁸⁷

⁸³ straffegjennomføringsloven § 17 (2)

⁸⁴ Jf. ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 164. Dette er kommentarer til utelukkelse etter strgfjl. § 37. Men det kan også leses ut fra forholdsmessighetsprinsippet i lovtæksten til strgfjl. § 17.

⁸⁵ Jf. ot.prp.nr.5 (2000-2001) s. 156-157

⁸⁶ Jf. straffegjennomføringslov § 37 (5)

⁸⁷ Jf. KSF-2004-9001 -Retningslinjer om gjennomføring av forvaring s. 20

6 Nærmere om vilkåret for utelukkelse

6.1 Hensyn til ro, orden og sikkerhet

En av begrunnelsene for å isolere etter strgf. § 17 andre ledd er av hensyn til ro, orden og sikkerhet. Ordlyden «ro, orden og sikkerhet» gir i seg selv lite. Vilråene for innsettelse på avdeling med SHS kan her gi veiledning for forståelse av begrepet «sikkerhet».⁸⁸ Vilråene for innsettelse i avdeling med SHS er at den innsatte medfører en særlig rømmingsfare, fare for anslag utenfra til å bistå med rømning, fare for gisseltaking eller fare for ny, særlig alvorlig kriminalitet. Videre er tanken bak å ha avdelinger med høyt sikkerhetsnivå å trygge borgerne i samfunnet. I tillegg må ansattes sikkerhet ved å jobbe på slike avdelinger ivaretas. Begrepet «sikkerhet» peker altså på samfunnets sikkerhet og sikkerheten internt i fengselet, samt fluktkontroll.

Begrepet «ro og orden» derimot har et mer uklart meningsinnhold og ordlyden kan ramme svært mange forhold. I følge juridisk teori vil vilrået «ro, orden og sikkerhet» i straffegjennomføringslov § 37 omfatte også mindre alvorlige forhold.⁸⁹ Det er ikke gitt noen videre presiseringer av ordlyden etter § 17 andre ledd og det er derfor naturlig å tenke at ordlyden også etter denne bestemmelsen vil kunne omfatte mindre forhold siden det ikke er presisert noen nedre grense for vilrået. Det fremgår heller ikke hvilken sannsynlighetsgrad som kreves for sikkerhetsvurderingen. Det er også vanskelig å se for seg hvordan en effektiv etterprøving av sikkerhetsvurderingen skal foregå når ordlyden er så vag og det er gitt så lite veiledning i forarbeider, forskrifter og retningslinjer. Det er svært problematisk at det er så begrenset med veiledning når isolasjon er et så alvorlig inngrep og den innsatte risikerer å bli isolert i svært lang tid. Dette er også påpekt av Nasjonal institusjon for menneskerettigheter ved UIO.⁹⁰

6.2 Hensyn til innsatte selv eller andre innsatte

Hva som ligger i «hensynet til den innsatte selv eller andre innsatte tilsier det», er også svært vagt formulert. Ordlyden gir lite og det er heller ikke gitt noe veiledning i verken forarbeider, forskrift eller retningslinjer. Straffegjennomføringsloven § 17 andre ledd synes å være bygget opp slik at det er fellesskap med andre innsatte som krever begrunnelse når det gjelder fanger i særlige avdelinger nevnt i lovens § 10 andre ledd. Dette kan gjøre at bruk av isolasjon lettere blir normalen eller rutinen, og omgang med medinnsatte blir unntakene. Sett i lys av EMD praksis kan dette være problematisk da EMD har påvist krenkelse av EMK artikkel 3 i flere

⁸⁸ Forskrift om straffegjennomføring § 6-2

⁸⁹ Se Storvik (2011) s. 205

⁹⁰ Se NIs Tamarapport (2012). I denne rapporten reises det også spørsmål om i hvor stor utstrekning brudd på fengslenes interne ordensregler skal kvalifisere for utelukkelse etter Straffegjennomføringslov § 37 bokstav e

tilfeller hvor isolasjon er benyttet på en rutinemessig måte, uten at den innsattes status som farlig er knyttet til faktiske hendelser i fengselet.⁹¹

6.3 Forbud mot uforholdsmessig inngrep

Straffegjennomføringsloven skal «sikre de innsatte tilfredsstillende forhold».⁹² I dette ligger det en viss minstestandard. Men hva som er tilfredsstillende forhold vil variere med hvilken type gjennomføringsform som benyttes. En som soner på særlig høyt sikkerhetsnivå vil ikke kunne forvente det samme som en som soner i for eksempel en overgangsbolig. Ved for eksempel særlig høyt sikkerhetsnivå skal derfor kriminalomsorgen legge til rette for å avhjelpe skadelige virkninger som følge av isolasjon ved blant annet å gi de innsatte mulighet til kontakt med tilsatte, adgang til fysisk trening og tilbud om egenbeskjeftigelse.⁹³

Isolasjon kan, som nevnt, bare besluttes dersom det ikke fremstår som et «uforholdsmessig inngrep».⁹⁴ Eksempelvis kan det etter straffegjennomføringsloven § 37 som hjemler bruk av isolasjon som forebyggende tiltak på avdelinger utenom SHS kun vedtas slike beslutninger dersom det er «nødvendig».⁹⁵ En ren ordlydstolkning tilsier dermed at det er en lavere terskel for å isolere etter § 17 annet ledd enn etter strgfjl. § 37.

Det er imidlertid presisert i forarbeidene at departementet fortsatt ønsker, av sikkerhetsmessige årsaker, en uttrykkelig lovhjemmel til å kunne utelukke innsatte helt fra fellesskapet med andre innsatte. For bedre å sikre at lovteksten er i overensstemmelse med norske forpliktelser til internasjonale konvensjoner tok departementet inn en begrensning i lovteksten om at utelukkelsen ikke skal fremstå som et «uforholdsmessig inngrep».⁹⁶ Ordlyden «uforholdsmessig» må derfor forstås i lys av våre folkerettslige forpliktelser, blant annet forbudet mot tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling i EMK artikkel 3, og det har derfor ikke i praksis noe betydning at ordet «nødvendig» ikke er benyttet i straffegjennomføringslov § 17. Terskelen for utelukkelse etter § 17 andre ledd er derfor ikke lavere enn etter § 37.

Ordlyden «uforholdsmessig» i § 17 andre ledd sikter til proporsjonalitet mellom isolasjonen som gis og den sikkerhet som skal ivaretas. «Uforholdsmessig inngrep» tilsier at det skal være proporsjonalitet mellom begrunnelsen for isolasjonen og skadefølgene av isolasjonen. I forarbeidene er det presisert at tilføyelsen av vilkåret om at det ikke må fremstå som et «uforholdsmessig» innebærer at det kontinuerlig skal foretas en avveining av sikkerhetsmessige hensyn opp mot de helsemessige påkjenninger eller skader den innsatte er eller kan bli påført.

⁹¹ Se for eksempel *Piechowitz v Poland* (application no. 20071/07) og *Horych v Poland* (application no. 13621/08)

⁹² Jf. straffegjennomføringslov § 2 (1)

⁹³ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s.149

⁹⁴ Jf. straffegjennomføringslov § 17 (2)

⁹⁵ Jf. straffegjennomføringslov § 37 (1)

⁹⁶ Ot.prp. nr.5 (2000-2001) s. 71

Departementet presiserer også at utgangspunktet er at det skal være fellesskap i disse avdelingene når det er forsvarlig og praktisk mulig.⁹⁷ Videre blir det i forarbeidene påpekt at de særhensyn som ligger bak opprettelsen av avdelinger med SHS tilsier at det vil være færre innsatte på slike avdelinger og at fellesskapet derfor kan bli begrenset i forhold til det antall personer det kan gis fellesskap med eller at fellesskap rent faktisk ikke lar seg gjennomføre. Det blir imidlertid påpekt at fraværet av fellesskap skal kompenseres med utvidet kontakt med tilsatte og tilfredsstillende tilbud om arbeid, opplæring, andre tiltak og fritidsaktiviteter for å avdempe negative skadevirkninger av isolasjon.⁹⁸ Men det blir gitt lite veiledning på hva minimumsnivået av aktiviteter i slike tilfeller vil være. Et spørsmål som vil bli diskutert nærmere i den rettspolitiske delen av oppgaven er om disse tiltakene faktisk vil være tilstrekkelig til å avhjelpe skadevirkningene av isolasjon.

⁹⁷ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s.70

⁹⁸ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s.70

7 Nærmere om skrankene for isolasjon

7.1 Straffegjennomføringens styrende hensyn

Strgjfl. § 17 må forstås i lys av de styrende hensyn på straffegjennomføringsrettens område. Grunnprinsippene for straffegjennomføring er presentert i strgjfl. § 2, som slår fast at

*«Straffen skal gjennomføres på en måte som tar hensyn til straffen, som motvirker nye straffbare handlinger, som er betryggende for samfunnet og som innenfor disse rammene sikrer de innsatte tilfredsstillende forhold».*⁹⁹

Straffegjennomføringsretten skal ta hensyn til formålet med straffen, virke preventivt og ivareta sikkerhetshensyn. Innenfor disse rammene skal det så sikres tilfredsstillende forhold for de straffedømte.¹⁰⁰ Disse grunnprinsippene i strgjfl. § 2 er styrende for gjennomføringen av fengselsstraff og de beslutninger og vurderinger som gjøres.

Prinsippet om tilfredsstillende forhold for de som er straffedømt peker videre på prinsipper om humanitet, rettsikkerhet, likebehandling og normalitet. Normalitetsprinsippet går ut på at frihetsberøvelsen eller frihetsbegrensningen er straffen, og at den ikke skal være mer tyngende enn det som er nødvendig av sikkerhetsmessige hensyn.¹⁰¹ Det betyr også at innsatte og domfelte som hovedregel ikke skal gis en tilleggsstraff ved at de fratras goder, som for eksempel muligheten til sosial kontakt gjennom besøk, permisjoner og telefonkontakt, og til å følge med i samfunnet rundt seg gjennom tilgang til massemedia.

Ettersom det er en forutsetning for straffegjennomføring at den er betryggende for samfunnet, vil det ved vurdering av den innsattes behov alltid måtte veies opp mot hensynet til sikkerhet, som er et overordnet hensyn det legges mest vekt på ved tvil.¹⁰² Likevel er tanken at de innsatte skal rehabiliteres og kunne endre seg til å bli en ressurs for samfunnet igjen. Strgjfl. § 3 understreker at kriminalomsorgen skal legge til rette for de straffedømtes tilbakeføring til samfunnet og egeninnsats for å unngå tilbakefall til kriminalitet. Det er derfor også stort fokus på rehabilitering i straffegjennomføring.¹⁰³ De særlige kravene til sikkerhet og rehabilitering står dermed til en viss grad i et spenningsforhold til hverandre.

Strgjfl. § 17 andre ledd illustrer godt dette spenningsforholdet. Den innsatte blir besluttet isolert av for eksempel hensyn til ro, orden og sikkerhet, men har fortsatt rett på tilfredsstillende soningsforhold. Utfordringen blir da å iverksette tilstrekkelige tiltak som kompenserer for de økte sikkerhetstiltakene for å hindre isolasjonsskader.

⁹⁹ Jf. straffegjennomføringslov § 2 og forskrift om straffegjennomføring § 1-2

¹⁰⁰ Se mer om prinsippene for straffegjennomføring i Linda Grønning: "Straffegenomöring som en del av straffrättssystemet – principförklaring av fängelsestraffetts innehåll" Tidsskrift for Rettsvitenskap 2013 vol.126 s. 146-195

¹⁰¹ Se mer om normalitetsprinsippet i St.meld. nr. 37 (2007-2008) Del 3

¹⁰² Se nærmere Storevik (2011) s. 35-36

¹⁰³ Se mer om straffegjennomføringens formål og innhold i Linda Grønning, Erling Johannes Husabø og Jørn Jacobsen: Frihet, forbrytelse og straff, 1.utgave 2016, s. 707 flg

Kjernen i «tilfredsstillende forhold» i strgf. § 2 er rettigheter som er nevnt i EMK. Menneskerettighetene setter derfor en skranke for hvor stor vekt sikkerhetshensynet kan få ved vurderinger og beslutninger i straffegjennomføringsretten.

7.2 Menneskerettslige skranker: forbud mot tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling

Forbud mot tortur, umenneskelig og nedverdiggende behandling følger både av EMK artikkel 3, og av SP artikkel 7.¹⁰⁴

EMK artikkel 3 lyder som følger:

Ingen må bli utsatt for tortur eller for umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff.

I EMD sin praksis er torturbegrepet reservert for de alvorligste overgrepene. Det er de tilfellene der man bevisst «forsettlig» behandler andre umenneskelig, og hvor dette forårsaker svært alvorlig lidelse.¹⁰⁵ Mindre alvorlige overgrep vil kunne omfattes av forbudet mot umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff. Det er særlig spørsmålet om det foreligger umenneskelig eller nedverdiggende behandling eller straff, som vil være av relevans for norske forhold.¹⁰⁶

Grunnloven (Gr1) § 93 slår også fast at «Ingen må utsetjast for tortur eller anna umenneskeleg eller nedverdiggande behandling eller straff» og forankrer dermed EMK artikkel 3 med grunnlovs rang.

Forbudet mot tortur, nedverdiggende og umenneskelig behandling er absolutt. Selv ikke de sterkeste hensyn kan forsvare inngrep i EMK artikkel 3 og Grunnloven § 93. Ettersom dette forbudet er absolutt er til gjengjeld terskelen høy for å påvise krenkelse etter disse bestemmelsene.

EMD har tolket umenneskelig behandling til å være tiltak som fører til en urettmessig og sterk fysisk eller psykisk lidelse.¹⁰⁷ EMD uttalte i Labida mot Italia at i vurderingen om nedverdiggende behandling ble det lagt vekt på om behandlingen var egnet til å skape frykt, engstelse eller underlegenhet.¹⁰⁸ Elementet av lidelse og ydmykelse må gå utover det som er uunngåelig følger med lovlige behandling og straffer, og forholdet må være av en viss alvorlighet.¹⁰⁹ Det er med andre ord formålet med handlingen og den smerte som påføres som

¹⁰⁴ Ettersom ordlyden i SP artikkel 7 er tilnærmet lik EMK artikkel 3 og Grunnloven § 93 vil det videre i oppgaven kun fokuseres på EMK artikkel 3 og Grunnloven § 93

¹⁰⁵ Jf. bla Aksoy v Turkey (application no. 21987/93) avsnitt 63

¹⁰⁶ Dok.nr.16 (2011-2012) s.109

¹⁰⁷ Se blant annet Labida v Italy (application no. 26772/95)

¹⁰⁸ Labida v Italy (application no. 26772/95) avsnitt 120

¹⁰⁹ Labida v Italy (application no. 26772/95) avsnitt 120

står i fokus. Det kreves imidlertid temmelig intensive og omfattende inngrep før det er blitt definert som en krenkelse.¹¹⁰

EMK artikkel 3 er altså ikke bare relevant ved bruk av torturformer. Den har også relevans i ved bruk av tvangsmidler. Bestemmelsen forbyr ikke rettmessig tvang, og setter heller ikke forbud mot ethvert ubehag. Dette er presisert av EMD blant annet i Khider mot Frankrike, hvor domstolen uttaler

*«the Court pointed out that prohibiting contact with other prisoners for reasons relating to security, discipline and protection did not in itself amount to a form of inhuman treatment or punishment.»*¹¹¹

Tvangsmidler som for eksempel ulike former for isolasjon eller ulike kontrolltiltak som kroppsvisitasjoner og nakenundersøkelser er derfor ikke i seg selv umenneskelig eller nedverdiggende behandling. Her kommer forholdsmessighetsvurderingen i § 17 andre ledd inn. Den er som nevnt tidligere tatt inn i bestemmelsen nettopp for å sørge for at vurderingene om hel eller delvis utelukkelse fra fellesskap skal være i tråd med EMK artikkel 3. EMK artikkel 3 om umenneskelig behandling setter derfor begrensninger for bruk av isolasjon.

I vurderingen av om det foreligger krenkelse av EMK artikkel 3 har EMD slått fast at det er en skjønnsmessig vurdering som må legges til grunn der ulike hensyn veies opp mot hverandre. Alle forhold rundt saken må vurderes, slik som for eksempel varigheten av behandlingen, fysiske og psykiske virkninger av behandlingen, og i noen tilfeller vil også den innsattes kjønn, alder og helse være av betydning for vurderingen.¹¹²

EMD bemerket i en sak mot Danmark som gjaldt isolasjon i forbindelse med varetekt i nesten ett år, at isolasjon av en innsatt ikke i seg selv var en krenkelse av artikkel 3, men at lang isolasjon er uønskelig.¹¹³ Det ble lagt vekt på hvor streng isolasjonen hadde vært, tidsrommet, formålet med isolasjonen og innvirkningen på den innsatte. EMD konkluderte i denne saken med at det ikke forelå krenkelse i konvensjonens forstand. Det var dissens med fire mot tre, og saken har vært kritisert i ettertid.¹¹⁴

I en annen sak, Rasch mot Danmark, hadde klageren vært isolert i 17 måneder på grunn av fluktfare. Kommisjonen la vekt på alvorligheten av det forhold den innsatte var siktet for, hans tilgang til radio, TV, trim, kontakt med tilsatte, kontakt med personer utenfor fengselet, legeundersøkelser og besøk fra familien. Kommisjonen uttalte at isolasjonen hadde vært uønskelig lang, men mente allikevel ikke at artikkel 3 var krenket.¹¹⁵ Praksisen fra kommisjonen viser altså at det må oppstilles en relativt høy terskel for å konstatere krenkelse av EMK artikkel 3.

¹¹⁰ Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s.15

¹¹¹ Jf. Khider v France (application no. 56054/12)

¹¹² Jf. Saadi v Italy (application no. 37201/06) avsnitt 134-136

¹¹³ Rhode v Denmark (application no. 69332/01)

¹¹⁴ Se blant annet Hans Jørgen Engbo og Peter Sharff Smith: Fængsler og menneskerettigheder (2012) s. 146 flg.

¹¹⁵ Rasch v Denmark (application no. 10263/83)

Det stilles også krav om at isolasjonen ikke kan fortsette uendelig, og at isolasjonen må begrunnes.¹¹⁶ Lengden av isolasjonen vil derfor være av betydning for vurdering av krenkelse av EMK artikkel 3. Jo lenger isolasjonen varer, jo strengere krav stiller EMD til begrunnelse for inngrepet.¹¹⁷

Praksis fra EMD viser altså at det er skjønnsmessig vurdering hvor det skal svært mye til for å påvise krenkelse av EMK artikkel 3 ved bruk av isolasjon. Det interessante er at i Breiviksaken kom retten til at det forelå umenneskelig og nedverdiggende behandling i konvensjonens forstand. I kapittelet under vil det ses nærmere på omstendighetene i saken og rettens vurdering.

¹¹⁶ Jf. Ramirez Sanchez v France (application no. 59450/00) avsnitt 81

¹¹⁷ Jf. Onoufriou v Cyprus (application no. 24407/04) avsnitt 70

8 Breiviks soningsforhold

8.1 Omstendighetene i saken

I TOSLO-2015-107496-3 kom Oslo tingrett frem til at det var brudd på EMK artikkel 3. Saksøker var dømt til forvaring i 21 år med minstetid på 10 år for sine terrorhandlinger i regjeringskvartalet i Oslo sentrum og på Utøya.¹¹⁸ De avgjørende momentene i denne saken var isolasjonens lengde, mangelfull begrunnelse ved vurderingen av om isolasjonen var strengt nødvendig, begrensede forvaltningsmessige klagemuligheter, for få kompenserende tiltak og at hans psykiske helsetilstand ikke i tilstrekkelig grad var hensyntatt ved fastleggningen av soningsregimet.¹¹⁹ På bakgrunn av dette kom retten til at det var umenneskelig behandling og en krenkelse av EMK artikkel 3. Videre ble rutinemessige nakenundersøkelser etter lufting i luftegård og som ledd i jevnlig uvarslede kontroller av ham ikke ansett som tilstrekkelig begrunnet ut fra et sikkerhetsmessig perspektiv. Sett i sammenheng med de andre strenge restriksjonene han var underlagt, ble dette ansett som nedverdiggende behandling i konvensjonens forstand.¹²⁰ I det følgende vil Breiviks soningsforhold på avdeling med SHS bli belyst.

Breivik har blitt flyttet mellom Ila fengsel og forvaringsanstalt (Ila fengsel) og Telemark fengsel avdeling Skien (Telemark fengsel), hvor han fremdeles soner.

I Ila fengsel hadde Breivik tilgang til tre celler bestående av en bocelle, treningscelle og arbeidscelle. Hver av cellene var på ca. 8 kvadratmeter. Han ble påsatt håndjern ved forflytning mellom cellene og som regel undersøkt med metalldetektor. Det ble etter en stund oppført dør mellom arbeidscellen og bocellen, slik at han kunne ferdes fritt mellom disse to på dagtid. I tillegg kunne han disponere dusj og luftegård daglig hvis ønskelig.

Vinduene i cellene hadde beskyttelsesfilm for å hindre innsyn. I bocellen hadde han toalett og vask, skrivepult med stol, korktavle, seng og TV med innebygget DVD-spiller. Studiecellen inneholdt skrivepult med stol, toalett og vask, stressless-stol, korktavle, bokhylle, TV, playstation. I november 2012 fikk han også inn en elektrisk skrivemaskin. Treningscellen inneholdt toalett med vask, tredemølle, treningsmatte, multitreningsapparat for styrketrening og spinningssykkel.

Breivik hadde i Ila fengsel daglig kontakt med fengselspersonell ved forflytning og hadde tilnærmet daglige samtaler med avdelingsleder. Kontakten med avdelingsleder kunne være alt fra helt korte beskjeder til samtaler av ca. en halvtimes varighet. I tillegg hadde Breivik ukentlige samtaler med fengselspresten med varighet ca. en time. Han hadde i begynnelsen også samtaler med helsepersonell hver dag. Etter hvert reduserte helsetjenesten samtalene til fem dager i uken og så til tre dager i uken, fordelt på lege, psykiater og psykiatrisk sykepleier. Under oppholdet fikk han i tillegg undervisning knyttet til privatisteksamen i historie og norsk

¹¹⁸ Jf. TOSLO-2011-188627-24 - RG-2012-1153 (også kjent som 22.juli-saken)

¹¹⁹ Jf. TOSLO-2015-107496-3 s. 16

¹²⁰ Jf. TOSLO-2015-107496-3 s. 1

for skoleåret 2012/2013 av en timelærer fra Rud skole i til sammen 50 timer. Han hadde også mulighet til å telefonere privat 20 minutter i uken. Alle samtaler ble kontrollert.

Breivik mottok også jevnlig besøk av sine advokater under oppholdet i Ila fengsel, og han fikk 5 besøk av sin mor. Det siste besøket, som fant sted noen uker før moren døde, ble gjennomført uten glassvegg. Det var plassert kamera var på studiecellen og treningscellen, i luftegård, samtalerom og aula. Men det var ikke kameraovervåkning av bocellen.

I Telemark fengsel har Breivik tilgang på tre celler en bocelle, en arbeidscelle og en treningscelle som er på ca. 10,5 kvadratmeter. Alle cellene har vindu med dagslys, med påsatt beskyttelsesfilm. Det ble etter hvert satt inn en gitterport mellom de cellene han disponerer og resten av avdelingen, slik at han kan bevege seg fritt mellom cellene i tidsrommet fra kl. 07:30 (09:00 i helgene) til kl. 19:30. Fra september til desember høsten 2015 ble arealet innskrenket, da en annen innsatt ble plassert i en av cellene som Breivik disponerte. Det innebar at Breivik måtte låses inn på arbeidscelle på dagtid og ikke kunne bevege seg fritt som tidligere.

Bocellen inneholder toalett, vask og dusj, skrivepult med stol, TV med innebygget DVD-spiller og X-box, korktavle, skap med integrert kjøleskap og en seng.

I studiecellen har han toalett, vask og dusj, skrivepult med stol, korktavle, bokhylle, TV og playstation. Han har tilgang til elektronisk skriveverktøy i tillegg til ordinær skrivemaskin. Treningscellen inneholder toalett med vask og dusj, tredemølle, ellipsemaskin, treningsmatte og multitreningsapparat.

Breivik har også mulighet for lufting i luftegård daglig, og siden desember 2015 har han også hatt lufting i fengselets store luftegård anslagsvis hver 14. dag sammen med 3 tjenestemenn.

I Telemark fengsel har Breivik tilsyn hver time av fengselsbetjenter på dagtid, og i den forbindelse kan være samtaler gjennom gitterporten fra fem til 30 minutters varighet. Han har ukentlige samtaler med prest med en times varighet, og har besøk av en besøksvenn hver 14. dag i ca. halvannen time. Breivik mottar også jevnlig besøk fra sine advokater. Han har også tilbud om samtale med helsepersonell en til to ganger i uken, i tillegg til mulighet for samtale ved behov. Han har også et stående tilbud om samtaler med psykiater, noe han har avslått siden mars 2014.

Alle besøk og gjennomføring av samtaler med helse, prest mv. skjer i besøksrom med glassvegg. Overvåkningskamera er plassert på studiecelle, treningscelle, samtalerom og fellesskapsrom, men hans bocelle er ikke kameraovervåket. Alle telefonsamtaler har vært kontrollert.

I tillegg har Breivik i Telemark fengsel gjennomført selvstudier i ex.fac, ex.phil og Politisk teori og Offentlig politikk og administrasjon.

Kroppsvitasjonene og inspeksjoner av han klær ble sterkt redusert etter at Breivik kom til Telemark fengsel. Det samme ble bruk av håndjern på ham.

Verken i Ila fengsel eller i Telemark fengsel har Breivik hatt noen form for fellesskap med andre innsatte. Ved forflytning, er det fast rutine at de øvrige innsatte blir låst inne på sine celler. Han har derfor ikke fysisk observert andre innsatte under sitt opphold i fengselet.

De materielle soningsforholdene som er beskrevet over ble ansett som gode. Det problematiske i saken var hvorvidt den isolasjonen disse sikkerhetstiltakene medførte var akseptabel. Breivik har tre celler han kan bevege seg mellom og er på en måte i et fengsel i fengselet.¹²¹

8.2 Domstolens vurdering

Det rettslige grunnlaget i Breiviksaken er kapittel 6 i forskrift om straffegjennomføring som har hjemmel i straffegjennomføringslov § 17.

I vurderingen av hvorvidt det forelå krenkelse av EMK artikkel 3 ble det, i tråd med EMD-praksis, lagt vekt på hvor streng isolasjonen hadde vært, tidsrommet, formålet med isolasjonen og innvirkningen på den innsatte.¹²²

Selv om soningsforholdene materielt sett var gode ble det stilt spørsmål ved om det var iverksatt nok kompensierende tiltak for å motvirke skadevirkningene av isolasjonen Breivik var underlagt. Sikkerhets- og kontrolltiltakene rundt Breivik var svært omfattende. Over tid ble det foretatt lettelser i sikkerhetsregimet, men retten fant at det ikke var tilstrekkelig med tiltak til å kompensere isolasjonen.

Retten pekte blant annet på at kriminalomsorgen har hatt en for rigid tolkning av adgangen til å gi lettelser i sikkerhetsregimet ved besøk.¹²³ Etter straffegjennomføringsforskriften kan nemlig lokalt nivå gi lettelser i kontrolltiltak ved besøk etter forhåndssamtykke fra regionalt nivå.¹²⁴

Retten vurderte også isolasjonens innvirkning på Breivik. Retten påpekte at selv om Breivik er funnet strafferettslig tilregnelig er det ikke ensbetydende med at han er frisk. Det kom fram av rapporter fra de ansatte at Breivik viser symptomer på skader av isolasjonen gjennom for eksempel dårligere kognitive evner (dårlig hukommelse) og i hans kroppsspråk. Retten konkluderte med at Breiviks psykiske helse derfor ikke er god. Hans mentale sårbarhet ble sett i sammenheng med at han er opptatt av å fremstå som en lederskikkelse og derfor mer sannsynlig underrapporterer helseproblemer enn å lyve på seg symptomer han ikke har.¹²⁵

Et annet poeng som retten nevner er at det etter praksis fra EMD er slått fast at jo lenger isolasjonen varer, jo strengere krav stilles det til begrunnelsen for isolasjonen. I de vedtakene som foreligger er det kun plassering av Breivik på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå som begrunnes. Hvilke vurderinger kriminalomsorgen har foretatt angående isolasjonen er ikke nevnt og det gjør det vanskelig for Breivik å få overprøvd begrunnelsen for isolasjonen. Dette fant retten problematisk. Kriminalomsorgen hadde heller ikke en tydelig plan for

¹²¹ Jf. TOSLO-2015-107496-3 s. 11

¹²² Jf. TOSLO-2015-107496-3

¹²³ Jf. TOSLO-2015-107496-3 s. 13

¹²⁴ Jf. forskrift om straffegjennomføring § 6-10

¹²⁵ Jf. TOSLO-2015-107496-3 s. 16

fremtiden noe som belyser at forholdene ved den nåværende isolasjonen ikke var tilstrekkelig vurdert. Tidsrommet for isolasjonen blir her tillagt vekt i rettens vurdering.

Retten så også på omfanget av kontrolltiltak som bruk av håndjern og kroppsvisitasjoner.¹²⁶ Det ble foretatt nakenundersøkelser som fast rutine i tilfeller med forflytning til og fra fengselet og inn og ut av luftegården ved Ila fengsel. Det ble også foretatt nakenundersøkelse når han skulle inn og ut av politihuset og tinghuset også, slik at Breivik kunne bli utsatt for nakenundersøkelser fire ganger i løpet av en dag.¹²⁷ Retten bemerket at det kan være behov for slike undersøkelser for å hindre at den innsatte for eksempel smugler inn gjenstander som kan brukes til våpen. Men fant det lite sannsynlig at Breivik, som var underlagt et så strengt sikkerhetsregime og overvåking, ville klare å smugle noe med seg fra luftegården uten at det ville bli observert av fengselsbetjenter. Kontrollene fremstod som rutine, og retten påpekte at det var problematisk å knytte nakenundersøkelser til aktiviteter som lufting i luftegård når dette er et tiltak som anbefales gjennomført for å forhindre isolasjonsskader.

Retten fant at isolasjonens lange varighet og kriminalomsorgens mangelfulle begrunnelse ved vurderingen av isolasjonen, samt de begrensede klagemulighetene gjorde isolasjonen problematisk i lys av EMK. Sett i sammenheng med at det ikke var tilstrekkelig med kompensierende tiltak og at det ikke var tatt tilstrekkelig hensyn til Breiviks helsetilstand gjorde at det ble konstatert krenkelse av EMK artikkel 3. Etter en samlet vurdering kom retten fram til at de forhold som soningsregimet innebar var umenneskelig behandling av Breivik og en krenkelse av EMK artikkel 3. Retten fant også at omfanget av bruken av sikkerhets- og kontrolltiltak var nedverdiggende behandling etter EMK artikkel 3.

8.3 Diskusjon

Etter min mening har retten gjort en grundig vurdering av saken. Det ble sett på de fysiske soningsforholdene, sikkerhets- og kontrolltiltakene og kriminalomsorgens begrunnelse for disse tiltakene. I tillegg ble det sett på hvordan isolasjonen påvirker Breivik. Dette er i tråd med praksis fra EMD.

Saken illustrerer hvordan hensynet til sikkerhet kan komme i konflikt med retten til tilfredsstillende soningsforhold. I tillegg får saken belyst behovet for tilstrekkelig begrunnelse av kriminalomsorgens vedtak og begrunnelse for utelukkelse fra fellesskapet, og trekker linjene til forvaltningsretten.

Ut fra de argumenter kriminalomsorgen kom med i forbindelse med saken virker det som de har forstått det slik at innsettelse på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå i seg selv er tilstrekkelig begrunnelse for utelukkelse fra fellesskapet. Men retten slår fast at dette ikke er tilfelle, og at kriminalomsorgen har tolket regelverket for rigid.¹²⁸ Retten påpeker i saken at

¹²⁶ Nakenundersøkelse innebærer at den innsatte kler seg naken og bøyer knærne under oppsyn av betjenter. Klærne blir deretter undersøkt.

¹²⁷ Jf. TOSLO-2015-107496-3 s. 17

¹²⁸ Jf. TOSLO-2015-107496-3 s. 13

kriminalomsorgen må sørge for at Breivik og andre innsatte som soner på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå ikke utsettes for større belastning enn nødvendig.¹²⁹ Dersom kriminalomsorgen i sin vurdering kommer til at Breivik ikke kan ha fellesskap med andre innsatte så må det begrunnes særskilt.

Breiviksaken er som nevnt anket og skal opp i lagmannsretten en gang i løpet av våren 2017. I anken anfører Staten v/Justis- og beredskapsdepartementet blant annet at tingretten har lagt terskelen for lavt for hva som skal regnes som brudd på bestemmelsene i EMK, sammenlignet med hva som følger av rettspraksis fra EMD.¹³⁰ Videre anføres det at tingretten har hatt en forstatisk fremstilling og vurdering av saken, som etter statens syn bør vurderes som en gradvis prosess der man skiller mellom tre ulike faser. Den første fasen er da Breivik var varetektsfengslet, den andre er det første året av Breiviks ordinære soning av idømt straff og den tredje fasen starter da Breivik ble flyttet til Telemark fengsel.

Dette er et godt poeng. Begrunnelsene for isolasjon av Breivik under varetektsfengsling, var ikke nødvendigvis de samme som begrunnet isolasjon av Breivik under soning i fengsel og burde derfor vurderes separat. Det å skille mellom Breiviks første år av ordinær soning og resten av tiden han har sittet på avdeling med SHS er også fornuftig ettersom det av naturlige årsaker er strengere praksis det første året. Av hensyn til sikkerhet starter man med høyest mulig sikkerhetsnivå og så lemper man på tiltakene etter hvert som man ser at den innsatte samarbeider. Dette er ikke noe særegent ved avdeling med SHS, slik praksis er også vanlig på andre fengselsavdelinger. Men selv om Lagmannsretten deler opp vurderingene slik staten anfører så er det ikke gitt at staten får medhold i at det ikke foreligger umenneskelig eller nedverdiggende behandling etter EMK artikkel 3.

Staten viser blant annet til Ramirez Sanchez mot Frankrike hvor EMD uttaler at umenneskelig behandling er forhold som har «caused either actual bodily injury or intense physical or mental suffering»¹³¹ og mener tingretten ikke har angitt dette som målestokk for vurderingen av hvor terskelen ligger for overtredelse av forbudet mot umenneskelig behandling. I Ramirez Sanchez mot Frankrike gjaldt saken en terrordømt person som hadde sittet mer enn åtte år på enecelle og kun hadde kontakt med profesjonelle parter, som for eksempel ansatte og helsepersonell. Det ble ikke påvist krenkelse av EMK artikkel 3 i denne saken. Det er klart at det kan diskuteres nærmere om de plagene det er rapportert at Breivik har er «intense physical or mental suffering». Imidlertid er den EMD-rettspraksis som staten viser til i sin anke fra en stund tilbake i tid. For eksempel er Ramirez Sanchez mot Frankrike fra år 2006. I Babar Ahmad mot Storbritannia, som er fra 2012, slutter EMD seg til Europarådets torturforebyggingskomité (CPT) sine uttalelser om uheldige skadevirkninger av isolasjon, noe som kan indikere at EMD vektlegger skadevirkningene av isolasjon i større grad nå enn før.¹³²

¹²⁹ jf. TOSLO-2015-107496-3 s. 12

¹³⁰ Jf. <https://www.regjeringen.no/contentassets/b04577e44b194236b5953bac26fc4630/anken.pdf> s. 2

¹³¹ Ramirez Sanchez v France (application no. 59450/00) avsnitt 118

¹³² Babar Ahmad v The United Kingdom (application nos. 24027/07, 11949/8, 36742/08, 66911/09 and 67354/09) avsnitt 207

Dermed er det ikke sikkert tingretten har lagt terskelen for lavt for hva som skal regnes som brudd på EMK artikkel 3 likevel.

Det blir spennende å se om tingrettens dom i Breiviksaken vil stå seg i lagmannsretten. Det er ikke sikkert. Staten v/Justis- og beredskapsdepartementet har utarbeidet en grundig og god anke.

En ting som derimot er sikkert er at Breiviksaken har fått frem at det er uklarheter rundt praktiseringen av strgf. § 17 andre ledd og at det er behov for avklaring av regelverket.

9 Bør regelen endres?

Praksis fra EMD viser at det er en skjønnsmessig vurdering som må foretas i hvert enkelt tilfelle for å vurdere om det foreligger krenkelse etter EMK artikkel 3. Nettopp fordi denne vurderingen er skjønnsmessig, er det vanskelig å trekke en klar linje på hvor grensen for brudd på umenneskelig eller nedverdiggende behandling går. Særlig siden vedtak om utelukkelse fra fellesskap i seg selv ikke er umenneskelig eller nedverdiggende behandling etter EMK artikkel 3.

Likevel er det flere forhold rundt straffegjennomføringsloven § 17 andre ledd man kan sette spørsmålstegn ved.

De vilkår som er oppstilt i strgf. § 17 andre ledd er gitt en så vag utforming av de innsatte i liten grad har mulighet til å forutse hvilke reaksjoner de kan vente seg for sin opptreden. Ordlyden «ro, orden og sikkerhet» fremstår nærmest som en sekkebestemmelse som favner svært vidt og bestemmelsen skaper med dette lite forutberegnelighet for de innsatte den gjelder.

Det er også betenkelig at strgf. § 17 andre ledd ikke har en tidsbegrensning sett i lys av at EMD i Ahmed m.fl. mot Storbritannia slo fast at en innsatt ikke kan isoleres på ubestemt tid «indefinitely».¹³³ Selv om forholdsmessighetsvurderingen vil sette begrensninger for bruk av isolasjon er det betenkelig at ordlyden i hvert fall i teorien kan åpne opp for muligheten for isolasjon på ubestemt tid.

Et annet moment ved at strgf. § 17 andre ledd hjemler tidsubegrenset utelukkelse fra fellesskap er de innsatte selv ikke vet når denne utelukkelsen fra fellesskapet vil opphøre. Dette skaper en svært usikker og uforutsigbar fremtid som kan være med på å gjøre den innsatte sårbar, og dermed øker sjansen for isolasjonsskader.¹³⁴ Denne usikkerheten og uforutsigbarheten som skapes er noe av det som har vært mest kritikkverdigg ved bruk av politiarrest og varetektsfengsling i Norge og noe av det som har fått mest fokus.¹³⁵ Det er derfor uheldig at den samme usikkerheten og uforutsigbarheten også kan finne sted ved fengselsbesluttet isolasjon. Til sammenligning må utelukkelse fra fellesskapet som forebyggende tiltak etter strgf. § 37 meldes til regionalt nivå for vurdering dersom utelukkelsen overstiger 14 dager, og det må meldes til Kriminalomsorgsdirektoratet dersom utelukkelsen samlet overstiger 42 dager. Deretter skal melding gis til Kriminalomsorgsdirektoratet med 14 dagers mellomrom. Utelukkelsen kan heller ikke overstige ett år med mindre den innsatte ønsker det.¹³⁶

¹³³ Jf. Ahmed and others v The United Kingdom (application no. 22954/93)

¹³⁴ Se mer om sammenhengen mellom opplevelse av usikker og håpløs fremtid og økt selvmordsrate i Yngve Hammerlin: Selvmord og selvmordsnærhet i norske fengsler – selvmordsforebyggende arbeid i norske fengsler, Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) håndbøker, nr. 3/2009

¹³⁵ Sammenlignet med fengselsbesluttet isolasjon. Bruk av isolasjon i politiarrest og varetektsfengsling er tema som blant annet Advokatforeningen har vært opptatt av, samt at internasjonale overvåkingsorganer som Den europeiske torturforebyggingskomiteen, FNs torturforebyggingskomité og FNs menneskerettskomité har hatt fokus på ved sine besøk til Norge og i sine rapporter fra besøkene.

¹³⁶ Jf. straffegjennomføringslov § 37 (5)

Etter strgfjl. § 37 blir altså kriminalomsorgen tvunget til å ta stilling til situasjonen oftere og dersom vedtaket om utelukkelse overstiger 14 dager blir de nødt til å ta stilling til begrunnelsen for utelukkelsen når regionalt nivå og eventuelt Kriminalomsorgsdirektoratet blir underrettet. Det at de blir oftere konfrontert med sin beslutning om utelukkelse kan være med på å skape en bevissthet rundt bruken av bestemmelsen og dermed skape rom for et kritisk blikk på egne beslutninger. Dette mangler ved beslutning om utelukkelse fra fellesskapet etter strgfjl. § 17 andre ledd. Det er klart at kriminalomsorgen har praksis på å foreta vurdering av utelukkelse etter strgfjl. § 17 andre ledd, slik at hensynet til den innsatte er ivaretatt. Men det at det ikke er spesifisert hvor ofte situasjonsvurderingen skal finne sted, gjør at kriminalomsorgen ikke trenger å stille seg kritisk til utelukkelsen hele tiden. Det at ordlyden i bestemmelsen åpner opp for så stort skjønn kan være problematisk i et rettsikkerhetsperspektiv. Det blir også vanskelig for den innsatte å klage på beslutningen om utelukkelse fra fellesskap etter strgfjl. § 17 andre ledd hvis vurderingen foretas sjelden.

Dersom utelukkelsen etter § 17 andre ledd hadde vært tidsbestemt ville kriminalomsorgen blitt tvunget til å fatte nytt vedtak etter en viss tid og således bli nødt til å ta stilling til den nåværende situasjonen. Dette er et av punktene kriminalomsorgen fikk kritikk for i nettopp Breiviksaken.¹³⁷ Dersom kriminalomsorgen hadde måttet fatte nytt vedtak oftere etter § 17 andre ledd ville de vært nødt til å oftere ta stilling til spørsmål som: Er det fortsatt fare for ro, orden og sikkerhet? Har den innsatte begynt å vise tegn på isolasjonsskader? Kan situasjonen slik den er nå avhjelpes med andre og mindre inngripende tiltak for å ivareta formålet? Ved å aktivt måtte besvare disse spørsmålene ville kriminalomsorgen i større grad være oppmerksom på hvorvidt vedtaket fortsatt er nødvendig og forholdsmessig. Det er lett å bli vant til tingenes tilstand, og selv mer ekstreme forhold kan oppleves som en form for normalitet hvis man har det slik lenge nok. I slike tilfeller slutter man dermed å stille kritiske spørsmål og tar tingenes tilstand mer for gitt.¹³⁸ En løpende vurdering av situasjonen etter strgfjl. § 17 andre ledd vil derfor ikke nødvendigvis gi den samme rettsikkerheten til de innsatte som etter for eksempel lovens § 37.

Det er ikke dermed sagt at man skal se bort i fra sikkerhetshensynet. Det er klart at de som settes på ressursavdeling, forvaringsavdeling og spesielt avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå sitter der av en grunn.¹³⁹ Dette er mennesker som anses å utgjøre en stor fare for samfunnet, og eventuelt seg selv, slik at de er plassert på avdelinger som i større grad er tilpasset deres behov og den sikkerhetstrusselen de representerer. Imidlertid må man ikke glemme at den norske tanken bak straffegjennomføring er å behandle de innsatte human og å sørge for rehabilitering, slik at de innsatte kan bli en ressurs for samfunnet igjen.¹⁴⁰ Tidsubegrenset bruk av utelukkelse fra fellesskapet med de følger det kan medføre fremstår noe i motstrid til straffegjennomføringslovens styrende hensyn om tilrettelagte soningsforhold og rehabilitering.¹⁴¹ Det er for eksempel verdt å merke seg at en negativ konsekvens av

¹³⁷ Jf. TOSLO-2015-107496-3

¹³⁸ Denne problematikken ser man også igjen ved praksis av tvang i psykiatrien jf. <http://www.aftenposten.no/norge/Bent-Hoie-vil-gjore-det-mye-vanskeligere-a-bruke-tvang-54085b.html> (besøkt: 08.12.2016)

¹³⁹ Dette kommer også fram i forarbeidene til straffegjennomføringsloven og er bakgrunnen for opprettelse av avdeling med SHS, jf. Ot.prp.nr.5 (2000-2001)

¹⁴⁰ Jf. straffegjennomføringens styrende hensyn som er nevnt i kapittel 7.1

¹⁴¹ Jf. straffegjennomføringslov §§ 2 og 3

isolasjon er høyere aggresjonsnivå. Utelukkelse av hensyn til ro, orden og sikkerhet, kan dermed virke mot sin hensikt ved at den innsatte blir mer aggressiv under isolasjonstiden.¹⁴²

Det fremgår av forarbeidene at tanken bak etablering av avdelinger som for eksempel avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå er på bakgrunn av det sikkerhetsbildet som har utviklet seg. Det forutsettes at enkelte innsatte kan underlegges særlig strenge kontrolltiltak fordi sikkerheten ikke kan ivaretas i en ordinær fengselsavdeling.¹⁴³ Det er derfor klart at man i utgangspunktet må akseptere større inngrep overfor den innsatte enn på lavere sikkerhetsnivå. Det regimet som føres på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå setter svært strenge begrensninger for de innsattes bevegelsesfrihet og mulighet for menneskelig kontakt. Dette, og det forhold at det i realiteten vil være et svært lavt antall innsatte om gangen på avdelinger med dette sikkerhetsnivået gjør at risikoen for umenneskelig behandling kan bli høyere. Ofte vil det bare være en innsatt der av gangen. Sivilombudsmannen har også påpekt bekymringer knyttet til dette og sier at i et forebyggingsperspektiv står faren for isolasjonsskader som følge av begrenset menneskelig kontakt sentralt ved slike avdelinger.¹⁴⁴

En annen problemstilling som reises i forbindelse med utelukkelse etter strgfjl. § 17 andre ledd er at det blant annet i retningslinjene til kriminalomsorgen står at det ved begrensning i eller utelukkelse fra fellesskapet skal kompenseres med utvidet kontakt med tilsatte, samt aktivitets- eller fritidssysler.¹⁴⁵ Spørsmålet man kan stille her er om det å ha utvidet kontakt med tilsatte vil være meningsfull menneskelig kontakt «meaningful contact» slik som det defineres i Istanbulerklæringen.¹⁴⁶ Det er noe ganske annet å ha en samtale med en person som bare er et medmenneske og en person som har en tittel og profesjonalitet i lys av sitt arbeidsområde. Det kan godt tenkes at de tilsatte ønsker å bygge en relasjon til den innsatte. Men de er, naturlig nok, bundet gjennom sin yrkesstilling til å opptre profesjonelt og inntar, ofte ubevisst, en profesjonell rolle. Følgelig vil det sette en begrensning i den kontakt og relasjon som opprettes mellom tilsatte og den innsatte. Det å være sosial og ha meningsfull kontakt med andre mennesker er et grunnleggende og iboende behov hos de aller fleste mennesker. Det kan tenkes at disse tiltakene vil kunne avhjelpe skadevirkningene av isolasjon for en kortere periode. I tilfeller som for eksempel hos Breivik hvor det kan tenkes utelukkelse fra fellesskap i flere år, vil kontakt med kun tilsatte i ulike profesjoner i fengselet neppe ansees som meningsfull menneskelig kontakt på lang sikt.

Et annet moment ved denne problemstillingen er at det ikke er spesifisert noen plass hva som vil være et minimumskrav av aktiviteter og fritidssysler. Hvor mye stimuli er nok til å forhindre skader ved isolasjon, og hvor mye stimuli har den innsatte krav på å få? Dette er særlig problematisk på avdeling med særlig høyt sikkerhetsnivå ettersom det her er enda strengere krav til sikkerhet. Dagligdagse aktiviteter blir enda vanskeligere å gjennomføre, og uten noen form for spesifisering av hvilke aktiviteter og fritidssysler den innsatte har krav på, kan dette lett bli håndhevet ulikt.

¹⁴² Se kapittel 2.3 om skadevirkningene av isolasjon med videre henvisninger.

¹⁴³ St.meld. nr. 27 (1997-1998) punkt 4.2

¹⁴⁴ Rapport fra SOMB sitt besøk i Telemark fengsel, avdeling Skien, juni 2015.

¹⁴⁵ Jf. KSF-2004-9001 –Retningslinjer om gjennomføring av forvaring s.20 og Ot.prp.nr.5 (2000-2001) s.14-16

¹⁴⁶ Jf. kapittel 2.1 i oppgaven og fotnote 23

Det må her derfor skapes en bedre balanse her mellom hva som er tilstrekkelig til å ivareta sikkerhetsproblematikken og samtidig sørge for humane soningsforhold for den enkelte innsatte, i tråd med Den europeiske menneskerettighetskonvensjonen.¹⁴⁷

Den europeiske torturforebyggingskomité (CPT) anbefaler at innsatte tilbys minst åtte timer fellesskap hver dag.¹⁴⁸ Dette fordi det er viktig for de innsattes helse og velvære «well-being» at de får delta i aktiviteter som skole, arbeid, trening, og ikke minst oppleve sosialt selskap med de andre innsatte. Videre følger det av Mandela-regel 43 bokstav b, sammenholdt med Mandela-regel 44 at isolasjon som overstiger 15 døgn skal være forbudt.¹⁴⁹ Bakgrunnen for dette er forskning som viser at isolasjonsskader kan bli irreversible etter dette.¹⁵⁰ Selv om dette er soft-law og ikke bindene for norsk rett burde det etter min mening vært tatt mer hensyn til CPT sine uttalelser og Mandela-reglene ved utforming av strgjfl. § 17 andre ledd og retningslinjene til kriminalomsorgen ettersom forskning viser hvor alvorlige konsekvenser isolasjon har på mennesker, særlig over tid.

Breiviksaken og rapporter fra sivilombudsmannens forebyggingsenhet har avdekket at det ofte gis summariske og upresise begrunnelser i vedtak om ileggelse av isolasjon.¹⁵¹ Dette kan ha en sammenheng med de uklare hjemmelsgrunnlagene i straffegjennomføringsloven. For at Kriminalomsorgen skal kunne foreta en tilstrekkelig vurdering av bruk av isolasjon må lov og forskrifter gi tilstrekkelig veiledning. Det synes ikke å være tilfelle. En løsning kan være å angi konkrete vurderingsmomenter i for eksempel en forskrift eller mer utfyllende retningslinjer til kriminalomsorgen.

På bakgrunn av rapporter fra Den europeiske torturforebyggingskomité, FNs torturkomité, Nasjonal institusjon for menneskerettigheter og oppgavens funn synes det nødvendig med en kritisk gjennomgang av norsk isolasjonspraksis, og da særlig strgjfl. § 17 andre ledd.¹⁵²

¹⁴⁷ Også uttalt av Europarådet, se nærmere Recommendation CM/Rec(2014)3 of the Committee of Ministers to member states concerning dangerous offenders, 19 februar 2014, avsnitt 3

¹⁴⁸ CPT-Standards, side 17 avsnitt 47

¹⁴⁹ Jf. Mandela-reglene: FNs standard minimumsregler for behandling av fanger (2015)

¹⁵⁰ Se Craig Haney, "Mental Health Issues in Long-Term Solitary and 'Supermax' Confinement, Crime and Delinquency", vol. 49, nr. 1, s. 124-156, og uttalelse fra FN spesial rapportør Juan Mèndez:

<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=40097#.WDQSGneDr-Y>

¹⁵¹ Se for eksempel TOSLO-2015-107496-3, SOMB sin besøksrapport til Bergen fengsel (2014) s.13, SOMB sin besøksrapport til Kongsvinger fengsel (2015) s.10

¹⁵² Se European Committee for the Prevention of Torture (CPT) Visit Report, Visit 1999, CPT/Inf (2000) 15, CPT Visit Report, Visit 2005, CPT/Inf (2006) 14 og CPT Visit Report, Visit 2011, CPT/Inf (2011) 33, United Nations Committee against Torture CAT/C/NOR/CO/6-7 og CAT/C/NOR/CO/5, DOK. 18 (2015-2016) Årsmelding 2015 og NI sin Temarapport (2012)

10 Litteraturliste

10.1 Lover

1814 – Kongeriket Norges Grunnlov (Grunnloven, GrL), 17.05.1814

1999 – Lov om menneskerettighetenes stilling i norsk rett (menneskerettsloven), 20.05.1999 nr. 30

2001 – Lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringslov, strgjfl.), 18.05.2001 nr. 21

10.2 Forskrifter, retningslinjer og rundskriv

2002 – Forskrift til lov om straffegjennomføring (forskrift om straffegjennomføring), 22. februar 2002 nr.183

2002 – Retningslinjer til lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven) og forskrift til loven. Fastsatt av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning 16.mai 2002 med hjemmel i forskrift i lov om straffegjennomføring av 22.februar 2002 § 7-1. Revidert 27 oktober 2008.

2004 – Forskrift om gjennomføring av særreaksjonen forvaring (forskrift om forvaring), 3.mai 2004 nr. 481

2004 – Retningslinjer om gjennomføring av forvaring. Fastsatt av Kriminalomsorgens sentrale forvaltning 3.mai 2004 med hjemmel i forskrift om gjennomføring av særreaksjonen forvaring av 3.mai 2004.

10.3 Traktater

EMK – Den europeiske menneskerettighetskonvensjon, 04.11.1950

Wienkonvensjonen – Wienkonvensjonen om traktatretten, 23.12.1969

CPT – Europarådets torturforebyggingskonvensjon, 1987

10.4 Forarbeider

Ot.prp. nr. 5 (2000-2001) Om lov om gjennomføring av straff mv. (straffegjennomføringsloven)

Ot.prp. nr.93 (2008-2009) Om lov om endringer i menneskerettsloven mv. (inkorporering av kvinnediskrimineringskonvensjonen)

NOU 2008:15 Barn og straff – utviklingsstøtte og kontroll

St.meld. nr. 27 (1997-1998) Om kriminalomsorgen

St.meld. nr. 37 (2007-2008) Straff som virker – mindre kriminalitet – tryggere samfunn – (kriminalomsorgsmelding)

Dok.nr.16 (2011-2012) Rapport til Stortingets presidentskap fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven. Rapport fra Menneskerettighetsutvalget om menneskerettigheter i Grunnloven, avgitt den 19. desember 2011.

10.5 Rettspraksis

10.5.1 Tingretten

TOSLO-2013-103468 (glattcelle-dommen)

TOSLO-2015-107496-3 (Breiviksaken)

10.5.2 Den europeiske menneskerettighetsdomstol

Golder v The United Kingdom, application no. 4451/70, Strasbourg, 21.02.1975

Rasch v Denmark, application no. 10263/83 Strasbourg, 11.03.1985

Costello-Roberts v The United Kingdom, application no.13134/87, Strasbourg, 25.03.1993

Aksoy v Turkey, application no. 21987/93, Strasbourg, 18.12.1996

Ahmed and others v The United Kingdom, application no. 22954/93, Strasbourg, 02.09.1998

Labida v Italy, application no. 26772/95, Strasbourg, 06.04.2000

Rhode v Denmark, application no. 69332/01, Strasbourg 21.10.2005

Ramirez Sanchez v France, application no. 59450/00. Strasbourg, 04.07.2006

Saadi v Italy, application no. 37201/06, Strasbourg, 28.02.2008

Khider v France, application no. 56054/12, Strasbourg, 09.07.2009

Onoufriou v Cyprus, application no. 24407/04, Strasbourg, 07.01.2010

Babar Ahmad and Others v The United Kingdom, application nos. 24027/07, 11949/8, 36742/08, 66911/09 and 67354/09, Strasbourg, 10.04.2012

Piechowitz v Poland, application no. 20071/07, Strasbourg, 17.04.2012

Horych v Poland, application no. 13621/08, Strasbourg, 17.07.2012

10.6 Andre internasjonale kilder

10.6.1 Fra Europarådets komité for forebygging av tortur (CPT)

CPT Visit Report, Visit 1999, CPT/Inf (2000) 15 (rapport frå besøk til Norge i 1999)

CPT Visit Report, Visit 2005, CPT/Inf (2006) 14 (rapport frå besøkt til Norge i 2005)

CPT Visit Report, Visit 2011, CPT/Inf (2011) 33 (rapport frå besøk til Norge i 2011)

CPT/inf/E (2002) 1 – Rev. 2015 – CPT standards (inneholder utdrag fra CPT sine årsrapporter)

CM/Rec (2014) 3 - Recommendation of the Committee of Ministers to member states concerning dangerous offenders, 19.februar 2014

10.6.2 Fra Europarådets ministerkomité

The European Prison Rules; Recommendation Rec(2006)2. Adopted by the Committee of Ministers on 11 January 2006 at the 952nd meeting of the Ministers' Deputies (De europeiske fengselsreglene)

10.6.3 Fra FNs torturforebyggingskomité (CAT)

CAT/C/NOR/CO/6-7 – Concluding observations on the combined sixth and seventh periodic reports of Norway, adopted by the Committee at its forty-ninth session (29 October to 23 November 2012). 13.12.2012

CAT/C/NOR/CO/5 – Concluding observations on the fifth report of Norway, adopted by the Committee as its thirty-ninth session (5-23 November 2007). 05.02.2008

10.6.4 Fra FNs spesialrapportør om tortur

A/63/175 Interim report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on Torture and other cruel, inhumane or degrading treatment and punishment. 28.07.2008

A/66/268 Interim report of the Special Rapporteur of the Human Rights Council on Torture and other cruel, inhumane or degrading treatment and punishment 05.08.2011

10.6.5 FNs standard minimumsregler for behandling av fanger

UN Nelson Mandela Rules. Adopted 1957. Rev. 17. December 2015 (Mandela-reglene)

10.6.6 Fra andre

The Istanbul statement on the use and effects of solitary confinement . Adopted on 9. December 2007 at the International Psychological Trauma Symposium, Istanbul.

10.7 Juridisk teori

10.7.1 Bøker

Aall, Jørgen: Rettsstat og menneskerettigheter, 3.utgave, Bergen 2011

Engbo, Hans Jørgen og Smith, Peter Sharff: Fængsler og menneskerettigheder, København 2012

Grønning, Husabø og Jacobsen, Jørn: Frihet, forbrytelse og straff, 1.utgave, Bergen 2016

Hammerlin, Yngve: Selvmord og selvmordsnærhet i norske fengsler – selvmordsforebyggende arbeid i norske fengsler, Kriminalomsorgens utdanningscenter (KRUS) håndbøker, nr. 3/2009, Oslo 2009

Nygaard, Nils: Rettsgrunnlag og standpunkt, 2.utgave, Oslo 2004

Storvik, Birgitte Langset: Straffegjennomføring etter lov av 18. mai 2001 nr.21, 2.utgave, Kristiansand 2011

Storvik, Birgitte Langset: Forvaringsstraff, 1.utgave, Oslo 2013

10.7.2 Artikler

Haney, Craig: «Mental Health Issues in Long-Term Solitary and ‘Supermax’ Confinement» Crime and Delinquency 2003 vol. 49 nr.1 s.124-159

Grønning, Linda, «Straffegenomøring som en del av straffrättssystemet –principförklaring av fängelsestraffetts innehåll» Tidsskrift for Rettsvitenskap 2013 vol.126 s. 146-195

Smith,Horn, Nilsen, Rua, Marte: «Isolasjon i skandinaviske fengsler» Tidsskriftet Kritisk Juss 2013 (39) nr.3-4 s. 170-191

Smith, Schaefer: «The Effects of Solitary Confinement on Prison Inmates: A brief History and Review of Litterature» Crime and Justice vol. 34 nr.1 (2006) s. 441-528

10.7.3 Rapporter

Nils, Butenschøn og Høgda, Kristin, Temarapport, «Bruk av isolasjon i fengsel, Norsk lov og praksis i et menneskerettighetsperspektiv», Nasjonal institusjon for menneskerettigheter (NI) ved UIO; Norsk senter for menneskerettigheter Det juridiske fakultet utgitt Oslo 22.juni 2012.

Publisert:

http://www.nhri.no/getfile.php/13691/nim/Om%20NIM/NI/Temarapport_Bruk%20av%20isolasjon%20i%20fengsel_norsk%20lov%20og%20praksis%20i%20et%20menneskerettslig%20perspektiv.pdf

Sivilombudsmannen (SOMB) sin besøksrapport fra sitt besøk i Telemark fengsel, avdeling Skien, juni 2015. Publisert:

<https://www.sivilombudsmannen.no/getfile.php/Rapporter/Bes%C3%B8ksrapport%20Telemark%20fengsel%20Skien%20avdeling%20Nettversjon.pdf>

Sivilombudsmannen (SOMB) sin besøksrapport fra sitt besøk i Bergen fengsel, november 2014. Publisert:

<https://www.sivilombudsmannen.no/getfile.php/Rapporter/141218%20Bes%C3%B8ksrapporten%20Bergen%20komplett.pdf>

Sivilombudsmannen (SOMB) sin besøksrapport fra sitt besøk i Kongsvinger fengsel, august 2015. Publisert:

<https://www.sivilombudsmannen.no/getfile.php/Rapporter/160309%20Bes%C3%B8ksrapport%20Kongsvinger%20fengsel%20nettversjon.pdf>

Årsmelding 2015, DOK. 18 (2015-2016) avgitt til Stortinget frå Norges nasjonale institusjon for menneskerettigheter (NHRI), 01.04.2016. Publisert:

[http://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjIk82TuOnQAhUF6CwKHV40Dh8QFggdMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.nhri.no%2Fgetfile.php%2Fnim%2Fom%2520NIM%2FNI%2F%25C3%2585rsmelding%25202015%2520\(1\).pdf&usg=AFQjCNF-Wj36n-MhuHL-8gFCrr5BJ7nz5g&bvm=bv.141320020,d.bGg](http://www.google.no/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=1&cad=rja&uact=8&ved=0ahUKEwjIk82TuOnQAhUF6CwKHV40Dh8QFggdMAA&url=http%3A%2F%2Fwww.nhri.no%2Fgetfile.php%2Fnim%2Fom%2520NIM%2FNI%2F%25C3%2585rsmelding%25202015%2520(1).pdf&usg=AFQjCNF-Wj36n-MhuHL-8gFCrr5BJ7nz5g&bvm=bv.141320020,d.bGg)

10.7.4 Masteroppgaver

Sæther, Marit Lomundal, «Isolert fra rettsikkerhet? Forvaltningens kontroll og overprøving av fegselsbesluttede isolasjonsvedtak» Universitetet i Oslo, Institutt for kriminologi og rettsosologi, Oslo 2014, publisert:

<http://www.jus.uio.no/ikrs/forskning/forskningsnettverk/isolasjon/publikasjoner%20og%20ressurser/2014/saether-2014-isolert-fra-rettssikkerhet.pdf>